

نومبر 13

مخمس

منم سرشار از خم خانه دل
پُر از می روز و شب پیمانہ دل

60371 صواب نامہ

از خوانندگان گرامی تقاضا می شود کہ پیش از مطالعه کتاب خود را از روی این صواب نامہ اصلاح فرمایند۔

صواب	سطر	صفحہ
غلام سرور	۱۶	۲۷
"عالم ہمہ افسانہ ما دارد و ما هیچ"	۵	۳۱
ب	۴	۶۷
مستی و	۱	۶۹
دربانی	۸	۸۹
بہ نور	۱۲	۹۱
بجنت	۱۸	۹۲
مرحوم و مغفور	۲	۱۰۲
بی	۶	۱۳۴
ایچنین	۱۰	۱۶۰
بادہ	۱	۱۶۵
بکشاید	۸	۱۱۸

محمد خانہ دول

سروران محمد رمضان تبسم قریشی

اشاعت اول	_____	یک ہزار
مؤلفیت	_____	سردان محمد رمضان تبسم قریشی
کاتب	_____	سید اصغر علی شاہ گیلانی
چاپ خانہ	_____	مسعود پرنٹرز - لاہور
بہا	_____	شانزده روپے پاکستانی
محل اشاعت	_____	عامر ہومیو پیتھک شفا خانہ، اقبال گنج گجرات پنجاب

علاقہ مندان گرامی بتوسط عامر ہومیو پیتھک شفا خانہ اقبال گنج گجرات
(پنجاب) پاکستان مکاتبہ نمایند

ترتیب مطالب

نمبر شمار	مطالب	صفحو	نمبر شمار	مطالب	صفحو
۱	والله المستعان	۵	۱۵	نغمہ نعت	۵۱
۲	بِعا	۶		بخش سوم	
۳	جدید تحسین: میرزا بخش شہنشاہ ایران	۷	۱۶	کربلا	۶۱
۴	شک آنست که خود بودید	۱۲	۱۷	شعبه کربلا	۶۲
۵	شکوہ شکرنا	۲۱		بخش چهارم	
۶	تسبم قریشی	۲۲		سید مہر علی شاہ	۶۵
۷	نغمہ دعائی تسبم	۳۶	۱۸	شجرہ خاندان چشت	۶۶
۸	انتساب بہ مرکز تحقیقات فارسی	۴۱	۱۹	نذرانہ عقیدت	۶۷
	بخش اول		۲۰	سر مست انوار حق	۶۸
۹	لا اله الا الله، بیاد تو	۴۵	۲۱	دعائی شفا	۷۱
	بخش دوم	۴۶	۲۲	نغمہ روح	۷۲
۱۰	محمد الرسول الله	۴۹		بخش پنجم	
۱۱	عرفن تسبم	۵۰		حکیم الامت علامہ اقبال مرحوم	۷۵
۱۲	نفس بادت تدرسی مرحوم	۵۲	۲۲	یا اقبال (قطعات)	۷۶
۱۳	نالہ شوق	۵۳	۲۳	تضمین بہ اشعار اقبال	۷۸
۱۴	نکامی یا رسول الله	۵۵	۲۵	خراج عقیدت	۸۰
۱۵	رحمتہ العالمین	۵۷			

مفہوم	مطلب	نمبر شمار	مطلب	مفہوم	نمبر شمار
۱۰۳	بخش ہفتم آثارِ زندگان	۸۳	بخش ششم گلبہائی رنگارنگ	۱۰۳	۲۶
۱۰۴	ملک عبد الحمید شمس آباد	۸۴	عریضہ	۱۰۴	۲۷
۱۰۵	آغا قدرت اللہ شاہ گجراتی	۸۶	تاثراتِ ملاقات	۱۰۵	۲۸
۱۰۶	قبلہ سید مہر علی شاہ صاحب	۸۷	کارخانہ نظرون سازی مراد	۱۰۶	۲۹
۱۰۷	علامہ داکتر محمد اقبال	۸۸	آٹائی داکتر عبد اللہ مظاہری	۱۰۷	۳۰
۱۰۸	نواب سر فضل علی	۸۹	آثارِ ملاقات	۱۰۸	۳۱
۱۱۰	ابوالفیض محمد عالم قرشی	۹۰	تقریظ بہ فرہنگ عشق	۱۱۰	۳۲
۱۱۲	قبلہ محمد عبد الکریم قرشی	۹۰	قطعہ تاریخ	۱۱۲	۳۳
۱۱۲	ابوالکلام آزاد	۹۱	گلبانگ تبریک	۱۱۲	۳۴
۱۱۳	میاں غلام محی الدین کولیاں شاہجین	۹۲	مکتوبِ منظوم بنام آٹائی تبسی	۱۱۳	۳۵
۱۱۳	مفتی محمد اسحاق	۹۳	خیر مقدم آٹائی تبسی	۱۱۳	۳۶
۱۱۴	حسین شہید سہروردی	۹۵	ہدیہ تشکر	۱۱۴	۳۷
۱۱۴	خواجہ ناظم الدین	۹۶	خیر مقدم خواجہ قمر الدین صاحب	۱۱۴	۳۸
۱۱۵	بخش ہشتم غزلیات	۹۷	جنتِ شاعر	۱۱۵	۳۹
۱۱۵	بخش نہم غزلیات	۱۰۰	خانہ فرہنگ ایران	۱۱۵	۴۰
۱۶۹	بخش ہشتم قطعات	۱۰۲	استاذی مولوی فضل احمد مرحوم	۱۶۹	

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ

بگویم فاش آن دردی که پیر و روم به دل تنہا
بہ پیش کس نہ این گنجینہٴ دل کرده ام افشا
بہ پاسِ خاطر و خوشنودی آتائی تسمی
بیمہ کرده تسمی از خیالش کاغذ بینا

تسمی قریشی

وَعَا

زبانم را نوای پُر اثر دِه
 بدرد، آسایشِ قلب و جگر دِه

بظلمت نوازِ نغماتِ هستی
 مرا بینایِ اهلِ نظر دِه

آدایِ عصرِ حاضر بت پرستی
 بچشمِ نورِ سَازِغِ البصر دِه

فضایِ عشق تا پیداکنار است
 سپردازم توانا بال و پر دِه

تنبسم پیش تو محو سجود است
 بنیبرگردش پسر بخبود است

تبریز ۱۹۷۳

۷

هدیۃ تحسین امین

بدرگاہ معلیٰ

شاہنشاہ آریا محرز علی حضرت محمد رضا شاہ مجید

فرمانروائی مملکت ایران

ای شهنشاه معظّم تاجدار
 نازش حسن و فسود غ زندگی
 تو عسود ج اقتدار پهلوی
 پیکر بهبودی نسل جدید
 عاشق غم خواری انسانیت
 ساقی میخانه بزم مشراد
 رهنمای شاهسراہ کامران
 فخر اوزنگ مجسم شاهمی وقار
 سرفراز انتخاب روزگار
 بختیار مقتدر والا تبار
 مهربان و مہر واد و دل نگار
 غم شناس و غم ربا و غم گار
 نشہ ساغیر تہ تبرہوش یاد
 سوی منزل می کشی بی محار

تکیہ داری بر خدای ذوالمنن

فکر اندیشہ بر اہش استوار

ثمرہ حُب عمل، محکم لقیس
 دولت ایثار بجد و حساب
 هست اخلاص محبت تاجور
 دل توانا از رضای کردگار
 آرزویت شادمانی در کنار
 واقر ضواللہ شیوہ لیل و نهار

مرکزہ جان بازی اصل وطن

بر اشارت جان و دل ہر شی نشانہ

چارہ ساز قیمت بیچارگان
 بی زبان را زبانی دادہ ای
 مرد مفلس زیر سایہ ات امیر
 خانہ بی خانان، با خانان
 خستگان و جوہ گردون را شکار
 بینوای را نوای سازگار
 مرد بی بس شاد کام اختیار
 نیم جانی از تو گشتہ جاندار

شاهنشاہ آریاکھر

شہنشاہ آریاکھر، رنسا و محسنہ زیدانی بہ تو ناز و خدا دانی، بہ تو بالہ جہان بینی
بہ ہر پہلو ست نگر پہلوی رنشد تا بندہ کہ ہر شہر یار اند پر انوار و ہفت سانی
تینم ویشی

شکسوار اسپ افکارِ حسم
از تو لرزد و گردش سیل و نثار

بود پتہ مُسردہ انوت ز اچمن
طبیب عطار معن گلستان
اتحادِ باہمی گردواں شکن
تیرہ بختی از وطن ناپید کرد
نورِ دل، نورِ نظر، نورِ معاش
دانشیں کرد است ہرچہمین پرست
آبِ یار کی کردہ آور دی بھار
گلُ بدامن ہر شجر ہر شاخسار
ہمنوا ناچیز و مردِ چپ ز دار
آفتابی بانقطہ اصف نثار
ہر سو نوازیں اوراں نور بار
جانفشانی ہست روح کامکار

گوئی جرات تو بے سالم بیرونہ ای
نیرو و کر و کی نشام نابکار

شہ سپیدہ دم ز ناشی انقلاب
سیل خوشحالی روان و موجزن
نظمِ ظالم غرق بحرِ بی بسی
تیرہ گام و تیرہ زوالِ طاعت
نثار و شادابی سے و دامن
بار آور ہست حدشاخ نمود
عاشقان شہد ہر روشن ضمیر
نثار، نثار، کارخانہ، کارگر
یختہ شاد و روشن نثار
انقلاب شاہ و مردم شاہکار
بنی اشرار سربا پیہ و سربا پیہ دار
خوش ادا و خوشنما و خوشگوار
بالا تیر و گلشنان و گلستان
گلشن تمبیر تصویر مبار
عزیم نمودار کی بدعا پایدار
بچکان و مرد و وزان تصوف کار

شانی بھراب و ستم ہر بشر

تیغِ ہمت سرخسرد و درکار زار

دولتِ آہن ازغال و سب نفوت
شد عطا وافر زرت کمر و گار
صنعت و حرمت یہ ایجادات نو
در حجابِ اہل حرفہ نامدار
رؤستایانند خوش حال و خیال
فارغ البالی قطار اندر قطار
دولتِ بی کشتہ از بحر و بیتر
کشتی ران و قلبہ ران و کشتکار
از کشتاوری آلاتِ بیدید
کشتت زہر خیز است کشت افتقار

کشتکاری را معین و ہمنفس

ہتکِ ملی ، بانکِ زرعی ، بانکِ دار

علم و حکمت چشمہ فہم و خورد
برقی دانش زارست علمی آبشار
پیر زہر برگ و بار اشجارِ ادب
سرفگندہ شاخصائی باروار
حسنِ فرہنگ و ہنر ایران گیر
بحر فیضش بسیکر ان و بی کنار
علمی لشکرِ قریہ قریہ تیغ زن
بیخ نادانی کشتہ چو ذوالفقار
ہمت سرگرم عمل و دانش سپاہ
ہر سپاہی جاہد و آموزگار

ہم سپاہِ دین کند ایجای دین

رُوح پرورش فضائی دیندار

مسکن و بہداشتِ خوراک لباس
ہر کسی یابد بہ دشت و کوہسار
جا بجا صوتِ فزا دار الشفا
بہرہ بخوران دار و صبر ہزار
سہیلندی پاک از احسانِ غمید
بر رخصتِ الطیف ایزد انحصار

خاطر نادار خسترم، مطمئن شد اسیرِ هوش، زہنی خلفشار
 رونق آسودہ حالی پیش و پس محض اسرارِ ملت شاد و خواہ
 ذرہ ایران خیرہ می کند

دیدہ ہائی آسمانِ افشار ہر کجا ملی تشخص بقرار
 عاشقانِ حب و تعذیبِ وطن دورِ ایرانی خسرانِ امت بار
 ہم سفارت ہم تجارت ارجمند باز کی بردہ است ایرانی شعاع
 در ترقی و تمدن، دوستی می نماید صویش آئینہ دار
 ہمجو سروا ہر جریدہ باخبر خانہ ہائی علم و فرهنگ و ہنر
 مظہر تنویرِ نو دہر دیار

مرکز تحقیق علم و تارسی

در زمین پاک زندہ یادگار

مشرق ہم غریب گوید بر بلا سزومش پیرودہ پیرودہ گار
 برہنہ عیا کرد الطاف کشیر از شہوانِ عا جب انداد و شمار
 مصرع کس خوان بستم بر غسل هست شایان بہ دو شہر

آفتاب آمد و دلیل آفتاب

آب و تابش بی نیازی استغفار

مجموعہ کجرات ۷ اوت ۱۹۷۳ء

مشک آنست که خود بنویسد

مرا گنای از وحدت بکثرت می کشد صائب
و گریه گوشت عزت کین گاه بیت شهرت را

روزی برادرِ کوچکم پیر و فسور احمد حسین احمد فوق یسانس (عربی و فارسی) اردو، بدانش که زمیندار گجرات (پاکستان) از من درخواست کرد که دو سبزه غزل فارسی سروده خود را به او بدهم تا برای یکی از رفیقانش که در ایران است برساند زیرا وی برای دریافت درجه دکتری در دانش گاه ایران درس می خواند. موضوع رساله دکتری او تذکره فارسی گویان پاکستان است

من با او عهد کرده بودم که مقاله بنویسم و اشعار و حالات بیشتر شاعران فارسی گوی پاکستان را در آن بیاورم. البته اشعار و حالات اکثر شاعران قدیم و جدید را برای او فرستادم ولیکن او هنوز سیراب نشده مطالبه اشعار و احوال شاعران بیشتر را نخواسته کرده است. از جمله اشعار و احوال خودم بدین مناسبت سه غزل فارسی خود را به او سپردم.

بعد از چند روز برادرم احمد باز آمد و مکتوب آقای سید سبط حسن را (دو)

۱۵ محرمه ۹ - مه ۱۹۶۸ از ۱۵ - باشگاه دانش گاه تهران

اکنون دکتر سید سبط حسن رضوی رئیس و استاد بخش فارسی و دانشکده دولتی راولپنڈی است، آورد و پیشم بناد آقائی سید سبط حسن رضوی نوشته بود که غزلیات سروان تبسم قریشی را که برای من فرستاده بودی استادان و دانشوران دانشکادہ تھران بہ نظر استخوان نگر میستند و پیر و اندر فکر تبسم را بسیار ستوده و او را بہ آفس ہیں بانواختہ اند۔ اگر زحمت نشود، حالات و اشعار تبسم قریشی را تحت عنوانات ذیل فراهم کرده بہ زودی برای من بفرستید کہ خیلی متشکر خواهم شد۔

- ۱ تاریخ و محل تولد
- ۲ خالوادہ محترمہ با اسم پدر و اجداد
- ۳ تحصیلات
- ۴ مشاغل
- ۵ مسافرت با ورق سال
- ۶ تاریخ آغاز شعر گوئی
- ۷ تمذد و شاکردی،
- ۸ اصناف سخن کہ در آن سخن برسی نموده
- ۹ آبیفات
- ۱۰ مقالات
- ۱۱ مجلات و جہانید و رانی آثار تبسم
- ۱۲ شاعران و ادیبان مور و علاقہ تبسم از قریب و جہد
- ۱۳ اسامی استادان تبسم

①۴ شخصیت اجتماعی و ادبی تبسم

انگونه کلمات تحسین و آفرین از دانشندان دانش گاہ تھران موجب انبساط و بھجت و فخر و مباهات گردید و مرا کہ بہ مقام شعری و ادبی تشویق کردہ بودند و ادارہ نمودن ذابہ جواب مکتوب آقا سی رضوی اجمالاً حالات خویش را بیان کردم و از تفصیلات احتراز نمودم۔

از او اہل عمر تا این دم محبوب ترین مشغلہ تفریح من شعر سرودن بودہ است۔ خدمت گذاری تعلیم و تدریس، بجا آوردن فریضہ ارثی، ہم در کارزار ہاستد راہ سرودن من نبودہ اند۔ اکنون کہ در پنجہ روز افزون پیرانہ سالی گرفتارم شوق شعر گوئی در من کم نہ گردیدہ است۔

بی گنا ہم پردیہ از من سرنج

من بہستی بستہ ام اسرام را

در زبان ہامی فارسی، اردو، پنجابی جمعاً بیش از یکصد ہزار شعر انشا کردہ ام۔

ہنگام سحر بعد از فراغت حواج ضروریہ چون قلبیان تازہ کردہ پیش ہم

دکش بکش می گیرم از دود آتشفشانی، تو کو اشعار نو بہ نواز خود سر نہ تہ و آن ہا

را بہ برگ قرطاس کہ در دست من میسر آید نگاشتہ محفوظ می کنم زیرا کہ صند و قلم

سینہ ام کہنہ و سال خوردہ است و در خود سکت تحفظ اشعار ندارد۔

ایچ گاہ خیال چاپ گردانیدن اشعار را در دلم پیا نشد۔ نزد من

شہرت و ناموری خواستن مراد برانگیختن کردہ حساد و لشکر اعراضی

نوشتن است۔ از این رو ہیچ گاہ ہوس شہرت یافتن در دلم سر نہ زدہ۔

طفلانِ شہرِ بجنبر اندازہ جنونِ ما

با این جنوں ہنوز سزاوار سنگِ نیت

بیش از چھل سال از عمرم را در سرودن و انشاد کردن غزل اُردو

گزرانده ام و این نظریہ خویش بہ دلیل باہرہ دریں بیت تقویت داده ام: ۷

کلی نے پھول بن کر دستِ گلچیں کا تم دیکھا

نمود نام کی خواہش میں پھاں دستِ قاتل ہے

یعنی چون غنچہ لب گشود و خندہ زد، ہماں دم دستِ گلچیں بہ سوی اُو

دراز شد و گل را از شاخہ اش جُبا کرد و ہمیں طور کسی کہ بہ لطف شہرتِ نامور کی

گرفتاری آید، حاسدِ لش پیدامی شوند و در پی ریختنِ اُبر و وعسرتِ ناموس

کرمی بندند۔

من شاعرِ فقیر، منشِ حسود، شوخِ اُدوست و دشمنِ صلح و آشتی

اُدوست دارم ۷

با دوستاں تملطف با دشمنانِ مدارا

روایاتِ اسلامی کہ اباعن حیدر در و تم جہ بیان دار و ہیج گاہ پس پشت

نداشتہ ام۔ پروازِ فکر و شعرم اکثر بیرون از فضا کی دینی نمی باش۔ ہمہ اشعارم

چاشنی دین و ایمان دار و در سیرت و زندگی حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

را موسوم بہ "سید البشر" بہ نظم اُردو در دستِ تہیہ دارم۔ مطلع و چند اقتتاحی

اشعار این است:۔

ساقیِ دوراں عطا ہو ساغرِ کیفِ بیاں کہو۔ دیہوں میں حدیثِ نامِ پیغمبر

فخر وجوداتِ هستی رحمتہ للعالمین
 صاحبِ خلقِ عظیم و باوث کون و مکا
 جسکی فضل شان ہے شانِ خداوندی کے بعد
 بسکی قدرت کو بندگی کوئی چھو سکتی نہیں
 الاذنی کی لگی ہے ہر اک اک بات پر
 بیعتا ہے خود خدائے پاک بھی جس پر درود
 جسکا ہر جامِ عمل ہے آفتابِ ماہتاب
 نور ہے اہل نظر کا، دیدہ دیدہ وراں الخ
 در ہمیں زمینہ و ہمیں قافیہ تحتِ عناوین مختلف ہمیش از ہفت صد شعر
 سرودہ و تاجِ ہجرت بہ حبش رسیدہ ام انشا اللہ تاجِ ہجرت آل سرورہ کائنات م
 بہ مدینہ منورہ جلد اول بہ پایاں خواہ رسید۔

من علم بہ دارِ آلِ خانوادہ متدین ہستم کہ درو عظ و ذکر و تبلیغِ دین اسلام و ہم
 در تدریسِ تعلیمِ عربی و فارسی، دور و نزدیک شہرت پیا کر رہا است جدِ اعلیٰ مرحوم
 مفتی حافظ خان محمد قریشی در آغازِ نوجوانی مولدِ خویش را کہ در بستی قریشیاں
 نزد سرای سادہ از مضاناتِ سلطان بود بہ اجازتِ پدرش محمد عبد اللہ المعروف وریا
 برای تحصیلِ علم و ادب پادشہ کرد۔ در زمانِ حکمرانیِ خالصہ از خطراتِ رہ پیمائی زہرہ
 شیر دلاں آب می گردید ولی عشق و طالبِ صادق حافظ خان محمد مرحوم مشکلات و
 موانع را از پیش پای خود دور کردہ در راہِ فرہنگ و ادب قدم فرساشد و
 ہمہ مصائبِ سفر را با خندہ پیشانی پاسخ داد سہ
 بعالم ہر کجا ورد و غمی بود
 بہم کردند و عشقش نام کردند

ہمانگونه کہ معمول آن زمان بود۔ ابتدائی کتب صرف در نحو عربی و فارسی را فرا
گرفت و ہمہ این را از برہ کرد، سپس بہ شہر پیشاورہ در رسید۔ در آنجا درس گاہِ عظیم
علم دین بود۔ در آن درسگاہ کتابِ صحافی علم منقول را بہ پایاں رسانید۔ و بعد از دریا
کردن سندِ فیضیت در منقولات، دلش را اشتیاقِ تحصیلِ علمِ معقول پدیدگشت۔
در آن روزگار بہ جہہ لاہور چہچ درسگاہی دیگر را در علم معقول نمی پسندید۔
بعد از حاصل کردنِ اجازتِ اُستادانِ گرامی توکل بہ خدا کردہ با پای پیادہ بہ سوی
لاہور روانہ شد۔ چون از صعوباتِ سفر تنگ می آمد بی اختیار این بیت
حافظ شیرازی را از مزمرہ می کرد:

الْأَيُّ أَيُّهَا السَّاقِي أَدْرَكَ سَأْوَنَ أَوْلَاهَا

کہ عشق آساں نمود اول دلی اقتاد مشکہا

روز و شب منازلِ راہ طی کردہ تا اینکہ شبی بہ گجرات رسید۔ از خستگی
سفر بسیار ماندہ بود۔ برای استراحت شب بہ سرائی در سجدہ لوہاراں رآہنگراں
فرود آمد۔ درسگاہ مولوی محمد صالح مرحوم دیرین مسجد بود۔ در شب ہنگامی کہ با
طالب علمان بہ اُفت و گویہ داختر باقی او کشف شد۔ کہ دیرین درسگاہ درس
علم معقول بہ طریقِ احسن حاصل کردہ می شود۔ علی الصبان بہ صورت نشانہ درس
را بہ غور و تعمق آشتیاد۔ طریقہ تدریس مولوی محمد صالح مرحوم برای وی بسیار
مخوب افتاد۔

مرحوم حافظ خان محمد استاد ساگر و کہ من در علم منقول خوب تحصیل کردہ
ام و برای تحصیل علم معقول از شما خواستارم۔ اجازت بھید کہ در این درس

شکر کتب جویم۔ مرحوم مولوی محمد صالح نخست در کتب منقول و فتویٰ نویسی امتحانش
 کرد و از قابلیت و استعداد حافظ خان محمد بی حد متاثر شده با او معاہدہ
 بست کہ فتویٰ نویسی درس گماہ را بہ تو سپردم و بہ عوض آن علم معقول را بہ تو خواہم
 آموخت۔ و شادائی صحیح دادن نام مفتی حافظ خان محمد تا دور دور مشہور
 شد و او بہ این منصب فائز ماند تا آن کہ ہمہ گونہ کتب متداولہ معقولات را
 تحصیل کرد و با موفقیت بہ انجام رسانید و فارغ التحصیل شد و دستار فقہیت
 را بہ لقب خاص دریافت کرد۔

دستائی قلعه دار کہ از شہر گجرات بہ جانب جنوب کما بیش شش
 میل دور بہ کت رہ و در چناب واقع است۔ امام مسجد شاہی این دستا،
 شادائی محمد قریشی، محابرمی از قریشیان ملتان بود۔ چون او را خبر شد کہ مفتی
 مسی آہن گران گجرات ہم از قریشیان ملتان است برای ملاقاتش
 بگجرات آمد و دوران جہت و جوی مالات باہمی منکشف شد کہ مفتی
 حافظ خان محمد در رشتہ برادر زادہ است۔ حافظ شادائی محمد کہ تن تنہا در
 قلعه دار بود و باش داشت برادر زادہ را و ادارہ کرد کہ ہمراہ او در قلعه دار
 سکونت اختیار کند۔ و در دستائی قلعه دار مفتی حافظ خان محمد حسب
 خواہش عم در شیزہ نیک سیرت را در جبالہ نکاح در آورد و خیال معاودت
 بہ بستی قریشیان را متروک کردہ مستقلاً در قصبہ قلعه دار بہ زندگی پرداخت۔
 یکی از پسہ ان مفتی حافظ خان محمد، پدیر بزرگ مولوی فضل احمد قریشی
 مرحوم بود، او اکتساب علم از پدرش می کرد و بعد از وفات پدرش

مفتی حافظ خان محمد، از برادر بزرگ خود مرحوم حافظ سید احمد تحصیلات
خود را بہ تکمیل رسانید۔

اما از ابتدا تا انتہا کشت علم و عمل من از چہتمہ فیض جدہ مجدم
مولوی فضل احمد سیراب شد۔ چون پدر بزرگم بہ عمر یکصد و دوہ سالگی رسید
در سال ۱۹۱۸ میلادی در گذشت۔ من کتاب فصاحتی و رس نظامی را
خواندم و در طلب قانون بو علی سینا۔ اباشوق فراوان مطالعہ کردم۔ در
اشناختی طالب علمی، گاہ گاہی از عمویم، واعظ شیریں گفتار، مولوی محمد عالم
قریشی مرحوم امام مسجد تاشی قلعہ دار و از والد بزرگوارم مولانا محمد عبد الکریم قریشی
مرحوم مولوی فاضل و مفتی فاضل صدر مدرس علوم فقہیہ دہ و بہرستان
دہلی شہر ہبلم (پنجاب) فارسی را فراہم فرماد۔

چون برای پدر بزرگوارم معلوم شد کہ من بہ سرودن شعر مایل دارم،
مرا سخت تلقین فرمود کہ در ایام طالب علمی از سرودن شعر دست بردارم
و راہ تحصیل علم را بہ خود مسدود نہ کنم۔ با وجود این ہما طبع خدا و آدم از
شعر گفتن باز نہماند۔

پہ سال حسب معمول تقریب یوم اقبال، دانشکدہ زمیندار گجرات
منعقد شد۔ درین اجتماع سالانہ چند دانشمند ایرانی از مکران تحقیقات فارسی

۱۔ وفات ۱۳۲۶ھ مطابق ۱۹۰۷ء مطابق ۱۹۰۷ء وفات ۱۳۲۶ھ مطابق

۲۔ وفات ۱۳۲۶ھ مطابق

ایران و پاکستان را ولپند کی، دعوت داشتند۔ دانش کده زمیندار یادگار
 سر سید گجرات، نواب سرفضل علی مرحوم و مغفور است کہ مؤسس و مربی دانشکده
 زمیندار بود۔ هر لمحہ علم عزیزش را بہ انتشار علم و ہنر نذر کرد و موانع را کہ در راه
 تکمیل مقصدش بود بہ عقل و تدبیر و اثر دُر سُورخ اندیشہ خود دور کرد و مرکز
 وسیع و غریب دانش کده زمیندار گجرات و عمارات آزمائش گاہ و کتاب خانہ
 و اقامت گاہ دانش جویان را بنا گذارثت و نامش را برای ہمیشہ زندہ و تابندہ
 گردانید و جان و مال خود را فدائی مدت نمود۔

سیاحت کنگان ممالک خارجی بالخصوص از ممالک مرقی اروپا و امریکا
 وقتی کہ بہ این مرکز عظیم علمی و ادبی و تاریخی و عمارات باشکوه و جلال دانش کده
 زمیندار می رسید، غرق حیرت می شوم۔

در سال ۱۹۴۲ میلادی دست اجل، نواب سرفضل علی، بانی دانشکده
 زمیندار را در رُبود آرامگا ہمش ادرمحوطہ دانش کده بہ جانب مشرق رُبودی تالار
 سخنرانی بنا کرد۔ راقم الحروف بیش از ده سال در سفر و حضر بہ رفاقت آن مرحوم
 بہ سہ بُردہ بودم و با صراحت اعتراف می کنم کہ محنت و دانشش بہ دانش کده زمیندار
 نزول تر از اُفت اولاد و مال بود۔ اکنون، کہ بہ خواب ابدی در صحن دانش کده
 خوابیدہ است، با دیدہ نگران گذشت شب و روز و دانش کده زمیندار است۔
 بنا بر این خیال، در یکی از مادہ تاریخ های و دانش چنین سرودہ بودم سہ

جان بی دل گشت و کالج بنگرد

دیدہ نواب سرفضل علی

باری چون این دانشورانِ مرکز تحقیقاتِ فارسی ایران و پاکستان بجز از
 ناتمخ خوانی بر آرمگاہِ نوابِ سر فضل علی، یکی از ماوہ تاریخ معاشی رھلتش
 سرودہ احقر را خواندند کہ بر قبرش کندہ شدہ است بسیار پسندشان آمد و
 بامن ملاقات کردہ خواستند بالخصوص آقای محمد حسین تسبیحی کتابدار
 کتابخانہ، گنج بخش مرکز تحقیقاتِ فارسی ایران و پاکستان مصنف مؤلف
 کتاب معاشی کشید، بسیار آرزو مند گشت کہ بامن رابطہ قائم کند و بہ دعوت
 پروفیسور احمد چوں بنخانہ اوفیستم۔ اما بہ دیر رسیدم و حالی کہ با افرادِ قافلہ
 دانشورانِ روبرو می شدم کہ عازم بازگشت بہ اولپندی بودند۔ بہ جز
 "شما بہ خیر و ما بہ سلامت" هیچ گفت و گو میان من و آنان راہ نیافت۔
 این ملاقات سرراہی بنیادِ تعلقات و مکاتباتِ خصوصی را ثابت
 گردانید۔ آقای محمد حسین تسبیحی در ہر مکتوب کہ بہ برادریم احمد نوشت این
 خاک راہ را حدیث سلام فرستادن فراموش نکرد۔ برادریم اکثر می گفت۔
 چوں اورا بہ فتنِ مرکز تحقیقاتِ فارسی ایران و پاکستان اتفاق افتد، آقای
 تسبیحی ہمیشہ بہ طور کامل خیر و عافیت شمارا دریافت می کند۔ و بستہ بستہ
 اشعار شمارا از من شنیدہ بہ جان و دل مخطوط می کرد و بار بار بہ آفیس تا
 می نواز د۔

در اواخر دھدہ ماہ دسامبر سال ۱۹۷۲ء ر بہ تاریخ ۲۷ دسامبر، برادریم
 حسب سابق پیامِ اخلاص و محبتِ آقای تسبیحی را بہ من رسانید و التماس کرد
 کہ او مخلص قدر دان شمارا است و کلام شمارا بسیار می شناید و عزیز می دارد و

اگر عزت پسندی شما مانع نیاید و مناسب خیال یکنید، برای آقای تسبیحی دو
سه غزل فارسی بفرستید۔

آقای تسبیحی را چند غزل فرستادم کہ بہ پیوستہ آن یک نامہ منشور و
منظوم کہ ارتجالاً از جذبات شکرگزاری بہ نوک قلم آمدہ بود، ارسال داشتہ ام
نامہ منظوم در بخش گلہائے رنگارنگ آمدہ است۔

پیش مکتوب از طرف آقای تسبیحی ہمہ سپاس و تحسین و شاباش بود و
مرا اطلاع داد کہ بنا بر غزلیات شما، من مقالہ تحت عنوان "تسبیح قریشی"
رقم کردہ بہ ایران فرستادہ ام۔ آنگاہ کہ چاپ شود و بہ پاکستان باز آید بہ خدمت
شما تقدیم خواہم کرد۔

پس از گذشتن چند روز، ہفت ہشت شمارہ روزنامہ فردا کہ در
تہران بہ مدیریت آقای باقر نیک انجام نشری شود بہ پست سفارشی دریافت
کردم دریں شمارہ "فردا" مقالہ مبسوطی تحت عنوان "تسبیح قریشی" بہ قلم
محمد حسین تسبیحی درج شدہ بود۔ با دیدن و خواندن این مقالہ، یکبارہ ہرزبانم رواں
گذشت:

ایران کہ افسانہ من دارد و من، هیچ

این مقالہ در این کتاب از نظر خوانندگان می گذرد۔ پس از آن آقای تسبیحی
کہ بہ ہر بہانہ مرا داد می کرد کہ شعر فارسی خود را گرد آورده بہ صورت کتاب چاپ
کنم تا اینکه سخن شناسانی و شعر دوستان از آن حظ برند و فیض یاب گردند۔ مگر من بہ
لطائف الحیل از این مسالہ گریزمی کردم۔

60371

بیجا نباشد۔ اگر بخدمت خوانندگان گرامی، چند جملہ از نوازش نامہ صامی
آقای تسلیمی را پیش آورم۔ از این جملات معلوم خواهد شد کہ از الطاب
ایزدی تبسم را چنینس بالغ نظر، قدر دان علم و ادب و ناقد سخن و ری
میسر آند کہ در داد دان شعر و سخن اصلاً پس پوشش نکند و تراوش
فکرش در اصل زبان حرف آخر باشد۔

محرر و سردار نویی ۱۹۷۳

غزلیات شما کہ بزبان شیریں فارسی سرودہ اید حقیقتاً
مایہ مباهات است۔ شیدہ او گیر او فریبہ و زیبا سرودہ آید۔ ای
یگانہ شمارا در راہ شعر و ادب فارسی کہ میراث فرهنگی و هنری و
ادبی پاکستان است موثق و پیروز بہار در از ہر چہ گویند بہ زبان
فارسی موجب آن می گرد کہ روح پوران و بزرگان گذشتہ خود
را کہ زبان فارسی کتاب می نوشتند و شعری سرودہ اند شادمان
و خوشحال می گردانید۔ من شنیدہ ام شادمانہ مادہ تاریخ شعر ہم
می گویند نہیہ کہ بہ سنگ قبر سادہ زمیندار کالج تعری
فارسی از شما خواندہ ام۔

محرر و سردار نویی ۱۹۷۳

حقیقتاً جناب عالی ہم در نشر زبان فارسی و ہم در شعر
زبان فارسی استاد ماحد حسینیہ۔ باری از نوشتہ بیانی نشر و
غزلیات شما یک مقالہ فارسی تحت عنوان تبسم قبلیتی

نوشتم و به ایران فرستادم۔ انشاء اللہ و تئیکہ چاپ شدہ و باز آمد
 بہ خدمتِ شما خواہم فرستاد۔ من شعر شمارا دوستدارم انشاء اللہ
 در بارہ آنها بیشتر می نویسم۔

محررہ ۳۰ ژانویہ ۱۹۷۳ء

-۳-

حضرت عالی در شعر و نثر فارسی استاد ہستید و خیالی
 خوب می نویسید و سرایید۔ من در بارہ اشعار شما ہمیشہ
 با دوستاں و ادیبان و شاعران گفت و گومی کنم و برای آنها
 می خوانم و آنها لذت می برند۔ اگر توانستید اشعار خود را
 گرد بیارید و چاپ کنید من حاضریم بیش از یکصد نسخہ
 از شما بخرم و دیگران ہم خواهند خرید۔

محررہ ۵ فوریه ۱۹۷۳ء

-۴-

در بارہ اشعار فارسی حضرت شما هموارہ با آقای دکتر جعفری
 و آقای دکتر مظاہری گفت و گومی کنم و آنها از شنیدن اشعار
 شما شادان می گردند۔

محررہ ۱۰ فوریه ۱۹۷۳ء

-۵-

واقعاً اشعار فارسی و اردوی شما گرمی و زیبای
 مخصوص دارد۔ چون از دل بر می آید بر دل می نشیند۔ شما
 در استخدام الفاظ و کلمات مہارت فراوان دارید۔ نثر
 فارسی، شما ہم خوب است۔ آقای دکتر علی اکبر جعفری ہم

لہ اٹھ اگلے صفحہ پر

اشعار شمارا دید و خواند و بشما آفریں صاگفت -

محرزہ ۲۲۵ فوریه ۱۹۷۳ء

-۶-

اشعارِ شما و نثرِ فارسی، شما بسیار خوب است. آقای
دکتر جعفری و آقای دکتر منطاهری سلام می رسانند و شما
را با شعرِ تان یاد کنند۔

محرزہ ۲۸۵ مارس ۱۹۷۳ء

-۷-

واقعی شما در اشعارِ فارسی و اردو بسیار ماهر و
چرب دست و سریع القلم و وقاد هستی۔ ما باید از شما
بیش از پیش سپاس گزار باشیم۔

محرزہ ۱۱ آوریل ۱۹۷۳ء

-۸-

غزلیات و نشیں و دل انگیز و روح نواز حضرت عالی
را خواندم و نثرِ شیوا نگین شما را قرائت کردم۔ واقعا در نظم و
نثر ادبی استادِ یگانه هستی۔

محرزہ ۱۱ ژوئن ۱۹۷۳ء

-۹-

همه اشعارِ شما را خواندم و به فکر و قلم شما شاد باشم
و در دو حافرتادم۔ دکتر علی اکبر جعفری سلام می رسانند۔

حاشیہ صفحہ گذشتہ ہے دکتر علی اکبر جعفری سرمدیہ مرکز تحقیقات نامی ایران و پاکستان کوپنڈی

لہ دکتر عبواللہ مظاہری رامزن فرہنگی سفارت شہنشاہی ایران اسلام آباد

مکتبہ عبداللہ مظاہری سلام می رساند آقا سی پر حاتم الدین سلام
 می رساند۔ آقا سی و کتر سید علی رضا نقوی و دکتر طاہرہ صدیقی
 سلام گرم و صمیمانہ می رسانند۔۔۔۔۔۔ از اینکہ کوشش می
 کنید کہ "نمخانہ دول" را چاپ کنید باعث شادمانی و خوشحالی
 است ۔

این جملہ تحسین آمیز و روح افزا، از نارسا الاصل ادیب فرزانه و شمع علم و
 حکمت را پروانہ، آقا سی محمد حسین تسبیحی کہ بر نسخہ های جدید و قدیم ادب فارسی غائر
 نظر دارد، موجب دلشادگی و ہمت افزائی این احقر گشتند۔

آقا سی تسبیحی تا اکنون دو کتاب حجیم و ضخیم را بتصحیح و تبصیح از جانب مرکز تحقیقات
 فارسی ایران و پاکستان چاپ کرده است۔ یکی از آنها فہرست نسخہ های خطی کتابخانہ
 گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان (راولپنڈی) است کہ بر سفید و دیزینر
 کاغذ بہ قطع بزرگ در ۲۴۳ صفحہ نشر یافتہ و چنان مرتب کردہ کہ ہمہ معاونات دربارہ
 حالات مصنف و کاتب و صفحات و اوراق و موضوع و چگونگی ۴۳۲ نسخہ عربی،
 فارسی، اردو، پنجابی و ترکی بہ راستی البین دیدہ می شود۔ دومین کتاب فہرست
 نسخہ های خطی خواجہ سنا اللہ خراباتی است۔ کہ اصل او از کشمیر بود ولیکن در آخر

۱۔ پیر حاتم الدین راشدی صوبہ سندھ

۲۔ رئیس و استاذ بخش شیعہ در ادارہ تحقیقات اسلامی، اسلام آباد۔

۳۔ فہرست نگار کتب خانہ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

عمر بہ شہر جلال پور جتان بخش گجرات افتادہ است۔ از دی کما بیش یکصد و دو
نسخہ کوچک و بزرگ خطی در نظم و نثر فارسی و کشمیری باقی مانده است۔ مفہیم
و مطالب ہمہ نسخہ عا۔ آقا کی تسبیحی یک جا کردہ در یک جلد ترتیب دادہ است
و خیالات و احساسات خراباتی بخش گجرات را مسیحائی کردہ زندہ جاوید
گردانید۔ این کتاب در ۳۶۰ صفحہ بر کاغذ سفید و دبیر با چاپ و حروف
خوب و جلد اعلیٰ بہ قطع بزرگ چاپ شدہ است۔

بہ پیش خواہش جنس فاضل یگانہ سر تسلیم خم کردم و آمادہ گشتم کہ کلام
نویش را گرد آورده چاپ کنم۔

این آمادگی چاپ کردن اشعار بہ من از طرف مرکز تحقیقات فارسی ایران و
پاکستان نیز مودت و تشویق فراگیر نت۔ تفصیلاً پیش این است کہ بہ تاریخ ۱۷ ماہ مہ
۱۳۶۳ء آقا کی دکتر راجہ غلام سرور رئیس سابق شعبہ فارسی دانش گاہ کراچی
کہ اکنون بہ تصحیح و تدوین کتاب "جواہر الاولیاء" از طرف مرکز تحقیقات فارسی
ایران و پاکستان مامور و معصوم است۔ با آقا کی محو حسین تسبیحی بہ ترتیب نامانہ
من قدم رنجہ فرمودہ بہ عزت و توقیرم افزودہ ط۔

کلاہ گوشہ نشینی بہ آسمان بسید۔

دکتر راجہ غلام قادر ارشاد کرد کہ من از جانب آقا کی دکتر علی اکبر بھڑائی
مدیر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان آمادہ ہم و کی ترادعوت کردہ است
کہ مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان بیانی و دوسرہ روزہ اخبار قیام کنی و
از چشمہ معای علم و ادب نسبتہ معامی خطی و فارسی کتابخانہ گنج بخش در ایندلی زندگانی

سفارت شاهنشاهی و نماینده فرهنگ ایران سیراب شوی۔

من بسیار سپاس گزار شدم و از افتخار قبول کردن دعوت سرشار گشته و عده کردم که انشاء اللہ العزیز از این عزت افزائی پس نخواهم انتقاد در اواخر ماه مه ۱۹۷۳ میلادی به همراهی و دستگیری نور نظرم، عزیز می افتخار محمود انتر قمر لیشی سلمه اللہ تعالیٰ، مهندس ارتش پاکستان، در شهر اولپنڈی قرار سیدم۔ آقای دکتر جعفری کمال تأسف خورد، زیرا که او به روز آینده برای سفر کراچی پا به رکاب بود۔ سفر خویش را در تعویق نمی توانست بیندازد زیرا که تاریخ و وقت سخنرانی در کراچی اعلان شده بود، اما برای آسائش و آرامش من همه گونه وسایله فراهم کرده بود و مرا به آقای دکتر راجه غلام سرور و آقای تسبیحی بسپرد۔

همان روز به وقت شام بر دولت سرای آقای جعفری حاضر شدم و حسب فرمایش حضار که مشتمل بر برگزیدگان ادبای فارسی همچون دکتر راجه غلام سرور و دکتر علی رضا نقوی محقق و رئیس قسمت شیعه در اداره تحقیقات اسلامی، پیر حسام الدین راشدی محقق و نقاد، دکتر طاهر صدیقی، محمد حسین تسبیحی و غیره هم همراه با خانمهای شان بودند تا دو ساعت غزل بعد از غزل شنیدند و بجد مسرور و شادمان گشتند و گلھای تحسین و آفرین بر سخنانم نثار کردند۔ کیفیت اندوژی و سرشاری اشتیاق آقای دکتر جعفری و نقاد سخن آقای پیر حسام الدین راشدی با تسبیح صدیانه و تسبیحی پایا نداشت۔ الحمد للہ که دریافت سخن شناس از جناب آقای تسبیحی بر محک امتحان درست آمد۔

چہیں تو صیفت و تعریفِ شعرم و آن ہم از زبانِ حقیقت ترجمانِ فاضلِ اساتید۔
 زبانِ فارسی ارادہ چاہ کر دن شعر فارسی مرا مزید تقویت کرد و تصمیم بخشید و حسنِ
 صداقت این شعرِ اردویم، مرا بہ شد و مد مسحور کرد!

شاعر کی کا اور کچھ ایندھن نہیں

یہ بھرکتی ہے فقط تحسین سے

یعنی شعر گوئی را هیچ چیزى در کار نیست بہ جز داد و تحسین کو موجب

شتمالِ انگیزی شدہ شعری گردد۔

من از تیر دل سپاس گزار آقائی دکتر عبداللہ مظاہری را نیز از فرہنگی استفاد

مشاہد شاہی ایران بستم کہ دورانِ سفرم بہ راوپنڈی از راہ فرہنگ نواز سی ۔

این هیچ کارہ را با آقائی تسبیحی و نورانظرم استفادہ نمود اختر در حوتل اینتر کالونیٹنس

با احتیاط و وقار بسیار بہ دعوتِ لیسام نواخت و در الطاف کہ یہاںہ خویش

کہ بہر بستم داشت عزت افزائی رساندہ کرد۔

این است پس مثل انتشارات شاہی نواخت کہ انہوں و دوست شما است بدون

کہ دکاست بہ قول مولانا سی روم : ہ

خوش تر آن باشد کہ ستر و لبر آن

گفتہ آید در حدیث دیگران

بہ حسن کردہ ام۔

حدیچہ طلب و یا پس از اوراق پایتہ و نو بہ دست آید کہ در آواز تقدیم

داشتہ ام بہ جز بخش غزلیات کہ روایت ہار است سعی کردہ ام کہ مجب

منظومات حتی الامکان بہ تاریخ سرودن مقید گردانم۔

از ہر کسی کہ از روشِ فکر و پیرایہ اشعارم تائیدِ ہی بی یابد بہ الحاح
درخواست می کنم کہ مرابا دعا یاد کند زیرا کہ خدا مئی بخشندہ بخشایشگر مرآتوفیق
و ہمت ارزانی داشت تا بیش از پیش بتوانم خدمتِ ملک و ملت و ادب
فارسی و اردو سرانجام دهم کہ بہ تصدیق آقای تسبیحی «میراثِ بزرگانِ خاندانم»
است : ط

ایں دعا از من و از جملہ جہاں آمین باد

احقر العباد	گجرات
ہومیو دکتور سردان تبسم قریشی	عامر ہومیو پیتھک شفا خانہ
(وظیفہ خوار و ولتی)	اقبال گنج

محرمہ ۳ ستمبر ۱۹۷۳ء

شکوه شکر نما

بی رُعبِ روی منزل و بی مایهٔ روانی
 شوق است براهی که پُر از گرد و خم و پیچ
 فردا به جہاں برودمانۂ تھران "جنونم"
 ایران کہ "عالم ہمہ دار و منہج" ہے

تسبم قریشی

تسبم قریشی

از محمد حسین ربیع ایرانی

کتابدار کتابخانه، گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

آنکاه که برای دیدار از کتابخانه صامی گجرات و قلعه دار رفته بودم، با شاعر سی آشنا گشتم که غزل شیوا و دلتشین فارسی می سرود و نیز در نثر فارسی نوشتن نیز بسبک فارسی پکتان دست داشت۔

وسی آقای سروان محمد رمضان تسبم قریشی بود که در شعر تسبم تخلص می کند چن بار با وی مکاتبه کردم و معلوم شد که وی برادر بزرگ آقای پروفیسور احمد حسین احمد قلعه دار می است که بشرح حال و آثار و عکس وی در همین روزنامه "فسرودا" چاپ نشر شده است۔

آقای تسبم در یکی از نامه هایش که به نثر فارسی نوشته است یاد آور گشته که: "دعا کنید که رب العالمین بقدرت خود توفیق نقش پای بزرگان ارزانی فرماید، من هر چه آموختم از جد بزرگوارم حضرت مولوی فضل احمد مرحوم و منصور آموختم. قانون بو علی سینا را در سال ۱۳۳۷ هـ ق در نزد ایشان خواندم

سروان محمد رمضان تبسّم و مشرفین

دوس فارسی را گامی از عمیوم و گامی از پدر مرحوم فرا گرفتیم۔ در عمر خویش ہزاران اشعار بزبان فارسی، اردو، پنجابی، سرودہ ام۔ ولیکن از بخت بد و گذشت روزگار ان موقوف نشدہ ام آنفار اچاپ کنم۔ فقط بمناسبت حامی گوناگون و در مواقع مختلف بیت و چند ورق برای ہدیہ بدوستان چاپ و منتشر شدہ است۔ من زبان فارسی قدیم خواندہ ام و بھمان روش می نریم و شعر می سراییم۔ دریں زمان کہ شما از من تشویق کردید، با شوق تمام، غزلیاتی بفارسی سرودہ ام۔

از مطالب: مرزا قاسمی تبسم معلوم می شود کہ خاندان وی فارسی دان و فارسی گو بوده اند و کنون ہم بزبان فارسی عشق می ورزند و مکتوبات قبلی خود را بزبان فارسی می سرایند۔ چنانچہ غزل زیر اور ہفتم وی ماہ ۱۳۵۱ سرودہ است۔

سیراھی و چہ رسم شدہ نگاری	جنون عشق را پروردگار
فسون زندگی گشتہ فانی	بستم دید سحر روزگاری
سرور و کیفیت دستی عام کردہ	چہ خسارش بہا میساری
چو جام چشم او آمد بگردش	بریک جبرہ بہ و از دل قراری
نگاہش داشت اعجاز میجا	دل حرکت ازو شد شادواری
کسی کوشد اسیر دام بلفش	بشد از عقل و دانش برکناری
در خون سینہ ام چہ قماق یادش	تبسم کردہ برآید شہ اری

در نامہ دیگر کہ آقای تبسم بزبان فارسی منظوم و منظومہ برای من فرستادہ است

اشتیاق خود را بزبان فارسی و اردو بیان داشتہ و پیش نوشتہ است۔

سلام شوق تبسم قبول افسد مایید۔ اس روز بوقت عصر برابر کہ امن

خردتر است یعنی پروفیسور احمد حسین احمد قریشی بہ خانم تشریف ایزانی کردو دو
مکتوب شتابن واکمورد۔ در ہر دو مکتوب ذکر این حقیر بہ صد اشتیاق و محبت
کرده شدہ است۔ سپاس گزارم بہ دل و جان ازان اُلفت و دوستی غائبانہ
اثر پذیرفتہ این عریضہ پیش کش می کنم و بطور نمونہ دو سہ غزل فارسی ہم
میفرستم۔ در زبان پارسی گامی غزل سرا میثوم۔ اما اکثر و بیشتر در زبان اردو
شعر می گویم۔ اکنون حالات آنحضرت صلعم را (یعنی حضرت محمد ص) بنظم اردو
در آورده ام و نامش را "سید البشر" نهادہ ام۔ خوبی اش این است کہ می
خواہم ہمہ حالات آنحضرت ص۔ بصورت کتاب در آورم و عزم دارم کہ آنرا
پیرایہ غزل بیاریم و تقریباً شش صد بیت ہمیں ترتیب سرودہ ام و تا
رہجرتش، آنحضرت رسیدہ ام۔ اکنون سہ بیت ازان کتاب پیش می کنم۔

ساقی دوراں عطا ہو ساغرِ کیفیتِ بیاں
نخز موجوداتِ هستی، رحمۃً للعالمین
لکھ رہا ہوں میں حدیثِ خاتمِ پیغمبران
صاحبِ خلقِ عظیم و باعثِ کون و مکان
ما رصیت اذرا صیت سے ہے ظاہر عز و شان
جسکی افضل شان ہے شانِ خداوندی کے بعد

پس استاد تبسم چند جملہ دربارہ فن شعر و بجز و قوافی گفتہ است و یاد
آوردہ شدہ است کہ ہنگام نوشتن نامہ اش از شوق دیدار بریز گشتہ و چند شعر
بطور مکتوب منقولہ سرودہ است۔

محمد باحسین آقائی نامی
سلام شوق پذیر از فقیری
بمن امروز خواند احمد حسینم
بہ علم و فضل نام تو گرامی
رفیقش هست پیری خستہ گامی
برادر هست در تحقیق نامی

تبسم را بیاد آری بشفتت
 مرا سرپایہ صد شاد کامی
 زمستان در رحم سنگ گران است
 بہ بیدارت نکرده خوش خرامی
 ملاقات را گرچه بی قسرام
 این مکتوب هست نصف مہکلامی
 بہ سویت نامہ ام پروا نہ دارد
 فرستم پیش تو اشعار عوامی
 گرت آید پسند الحما للہ
 وگرنہ معذرت خواہم تمامی
 تبسم کردہ این مکتوب منظوم
 بنام ناقدہ سحر الکلامی

میں تبسم کہ شوقِ فارسی گوئی جناب سروان محمد رمضان تبسم قریشی اور اوادار
 کردہ است کہ بقولِ خودش "مکتوب منظوم" بنویس۔ و بسراید۔ دو نامہ کہ برای این حقیر
 فرستادہ علاوہ بر مطالبِ نثرِ حشت غزل نیز فرستادہ است همانند تبسم در
 سرزمین پاک بسیارند و در شعر و نثر استاد۔ در دانش کردہ زمیندار در گجرات آرمکامی
 را زیارت کردم فارسی کہ مادہ تاریخی زیبا بفارسی از ہمیں تبسم بہ رومی آن نقرشد
 بود و آن آرام گماہ از سازندہ و بہ پای دارندہ آن دانش کردہ بود چہ نہیں شدم
 کہ وی نیز از فارسی دوستان و فارسی گوینان بودہ است

بشکریہ روزنامہ "فردا" نقران

شمارہ ۱۳۹۰۔ پیار شنبہ ۲۵ جون ۱۳۵۱ء

تغزائی تبسم

از محمد حسین تبسمی ایرانی

کتابدار کتابخانه گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

نخواهی دید برب ها و گر قهر تبسم را

اگر ای دل بروں از حلقه پیر معانی رستی

یکی از شاعران فارسی گوی شهر گجرات را ملاقات کردم که طبعی وقاد و

شعری شیوا و ذوقی سرشار و عشق عجیب بزبان فارسی داشت. وی دکتر سروان

محمد رمضان متخلص "تبسم" است که قبلاً شرح حال و اندکی از آثار وی در همین

روزنامه "وزیر" فردا" چاپ شده است. تبسم متخلص در طب قدیم دانشنا

به پزشکی نوین است.

در عده اقبال گنج شهر گجرات "شفاخانه" دارد. (دعمر) ۷۷ سال دارد. در

سن ۱۳۱۶ هـ ق ولادت یافته. او بمن نوشته است. این هیچ میزد و هیچ ان

که به تخلص تبسم معروف است. به یکم رمضان المبارک ۱۳۱۶ هـ مطابق ۱۳ جنوری

۱۸۹۹ هـ بروز شنبه بوقت عصر از کتیم عدم به سیر دنیا ی فانی عمر پیا شد

شوری شد از خواب عدم چشم گشودیم

ط

قبل از پیدایش کی از فقرا نامم برکت علی تجویز کرده بود. چونکه ولادت بامه
رمضان شد جده ام به این مناسبت نامم محمد رمضان نهاد.

تبسم تا کنون بیش از یکصد هزار شعر اردو در حدود ۱۰۰۰ بیت فارسی
سروده است. چون در طلبِ قدیمِ نخصیص وارد آتا این تاریخ تقریباً ۶۰ ساله و
کتاب در مسائل مختلف طب قدیم نگاشته و چاپ و منتشر کرده است در گفتاری
دیگر از رسائل و کتاب هائی او گفت و گو خواهد کرد. درین گفتار وی سخن با اشعار
فارسی اوست که صاحب دلاں آنهارا "لغز هائی تبسم" نامیده اند. اتفاقاً از خود تبسم
شنیده ام. برگزیده ی اشعارش را در دفترى گرد آورده و بدست طبع سپرده و
نام آنرا "مخمسائے دل" نامیده است.

در یکی روز هائی خوش بهاری استاد تبسم را دیدار کردم زیرا او کی کتابخانه ی
دارد که از لحاظ کتب مراجع پزشکی چاپی و نسخہ های خطی کهن گنجینه ی است بزرگ و
مرکزى است یا شکوه دعوت وی از کتابخانه اش که من آن را "گنجینه تبسم"
نام نهادم باز دید کردم. هنگام ورود من بکتابخانه اش این غزل را با آواز حزین
خواند. چون استاد تبسم "خجری بی خوش و آواز بوشش" وارد انیک آن غزل که بقول
خوش دار تجالا گفته شده.

بہتر از ما هست پیش فاضل تصویر ما
در محبت و وصل و جبرایہ را نماید قسرا
جز زہ کُل در و دل هرگز نہاد و هیچ نہ
هیچ کس در راہ اُلفت غم گسار دل نشاد

تہ جان حال و حال ناز دل تحسیر ما
کس بجز عاشق افہم خواب ما، تعبیر ما
کلمش بشکفتہ شعب و سخن کشمیر ما
ہم معبیری بی ریاضہ نالہ و شبگیر ما

حد امکان جہاں را کس نمی یابد مگر
 در فضا می دل شعاع تابش مهر علیؑ
 ما، امام خویش کرده هر رفا می یارا
 هر نفس در یاد جہاں مشکبوی و مشکباید
 از عدم بگریخته ما سوئی هستی اندیم
 هر قدم در وادی عرفان خود ثابت قدم
 گوشه عزت گزینی بدستم را پسند

هر چه عقل و فکر با آراسته جاگیر ما
 هست از انظار ایزد منبج تنویر ما
 می رو و تدبیر ما، هم اھی تقدیر ما
 شد بهار باغ عالم خوشبوئی تمبیر ما
 کن نکاں شد رهنمای حسن عالمگیر ما
 ما به عرفان خودی کردیم خود تسخیر ما
 گشته تسبیحی بطفش در پی شہیر ما

در مجلس ادبی که گروهی از ادیبان و شاعران گرد آمده بودند و انشمناد پیر
 پرور از تبسم خواست که فقط دو بیت از اشعار خود را برایش بخواند تبسم هم
 بسختی معنی دل بر لب آورد و آواز سوزنده و حزن انگیز سر داد و این ابیات
 را از صمیم دل و از ضمیر روشن خود بیرون داد۔

زندگی شاداب شد از روی تو	در مشام جان من خوشبوئی تو
بی نیازم از جمال این و آن	دیدہ و دل باختم در گوئی تو
جسم در رحم را و هد تاب و توان	آفتاب حسن تو، مہ روی تو
قبلہ حاجات و محراب نجات	در دو گیتی و گشتا ابروی تو
نور آزادی و صد حسرار را	دل اسیری حلقہ گیسوئی تو
خور و غمساں را نمی دارم هوس	ریشک فردوس برینم کوئی تو
ساقی مهر علیؑ داده مرا	قطرہ آب بقا از جوئی تو
چوں متاع در و محرت یافتم	می و دود هر دم خیالم سوئی تو

در دو عالم خواستم خواهم همین رحمة للعالمین پیوستگی تو
 در پریشانی حالی دور ماندگی بازومی در دلم بازومی تو
 توبده جان تبسم را پناه یا رسول الله شفاعت خودی تو

آن دانش مند که فقط دو بیت از استاد تبسم، خواسته بود سراپا

شور و هیجان گشته و گوی حالت وجد و سماع به وی دست داده پیوسته
 از تبسم می خواست که غزل دیگری بخواند و به آواز بخواند و شاید دو ساعت
 شعر خواند و همگان را محفوظ و دل خوش گردانید و در همین مجلس ادب
 بود که اشعار تبسم را "لغزهای تبسم" نامیده اند.

استاد تبسم هم بلافاصله دنی البدیعه این ابیات را در تعریف

آن مجلس ادبی سرود :-

زنده باد ای مرکز پاک و عجم شاد ز می ای محفل اصل قلم
 گرد آوروی محبتان ادب نکته دان و شمع یاران ادب
 هر یکی علم و ادب را مشعلی هر یکی مرد محقق کاملی
 هر یکی در جستجوی غول زن راز دار گوهر تنویر فن
 رشک گلشن کرد ای عرفان را رونق افروز می دل مصحان را
 صحن کهنه زیب تن پوشاک نو گم به چیرت دیده ادراک نو

سال خورده هم جوان تازه دم

بر درت بینم سر تسلیم خم

اما آنچه بعد از آن خواند اشعار تبسم یا لغزهای تبسم را بشناسند

”خم خاتہ دول“ است کہ امیدواریم بزودی از طبع خارج شود و تشنگان شعر و ادبِ فارسی را سیراب گرداند۔

”بشکریہ روزنامہ ”فردا“ تہران

شمارہ ۱۳۱۲۔ چہار شنبہ ۱۰ مرداد ۱۳۵۲“

انتساب

بہ

مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

راولپنڈ

بہر تحقیقات، بیہم اشتراک
توجہ دہ کریمت جون و قدیم
توہبیا، اقبال و حافظہ راہیں
زندہ بادای مرکز ایران و پاک
پاسبان نوشن نوایان بیہم
بادہ نوشن توہبیا و انوسین

فارسی گوارہ تہذیب قدیم

راز و ایر القلابت مظلیم

بئیل تارینخ وار و قفس
ہرچہ می نویسد، گوئیہ بیلا
نی نہ ایب، نغمہ پاک زخمیں
ہرچہ بنمایید، نمایہ بیلا

در لطافت هست محسوس جہاں دل کش و جاوید بیان، شیریں زبان

اُردو از شیرینیش آمد پدید ساغرِ هستی ز خُسم او چشید

فارسی دارد در صنای تا جدار

اُردوی تابندہ آب ذوالفقار

فارسی، اُردو بیک رُوحِ حال و قال ہم ادا و ہم جمال و ہم خیال

رُوحِ وحدت در دو قالب جلو گد یک خدا و یک رسول و یک نظر

می وزد بادِ اخوت روز و شب گلُ بد امان است گلزارِ ادب

مرکزیت جان و آن اتحاد

عظمتِ نام و نشانِ اتحاد

پیدا کرده ای مثالی انقلاب انتخابی ذوقِ تجدیدِ کتاب

منتشر اوراق را کرده ہم باز آوردی تو از راهِ عدم

تو پوشانید با حسنِ جلی صحفِ مرده را لباسِ زندگی

بیرون آوردی ز گردابِ زوال نسخہ‌های رُوحِ پرورِ خستہ حال

شعرِ کهنہ زیب تن پوشاکِ نو گم بجیست دیدہ ادراکِ نو

حسنِ صورتِ حسنِ معنی هم کنار

انہ تو آثارِ ادب باغ و بہار

رشاکِ جنت کرده ای دیرانہ را شمعِ نو بجشنیدہ ای پردانہ را

لب کشا کردی زبانِ غیب را کردہ ای معدومِ شک و ریب را

جذبہٴ اصلِ قلم پرورده ای کشتی ایشاں بسا اصل بُردہ ای

آقای دکتر علی ابرہہ عنزی

نائب علی اکبر رجب عالم، مدیر وانشوری
علم تحقیقات گلشن، باغبان نشین عنزی
شماره دیشی

پیش و پس دار می محبانِ ادب
 هر یکی علم و ادب را مشعلی
 هر یکی در جستجویش غوطه زن
 تشنه لب دار و بدستش جامِ جم

عاشقانِ ناری فوز المرام

شاد بگرد و شاد خوار و شاد کام

میر مرتضیٰ ناطقِ اصلی قومی
 فخر ترتیب و ادارت ذاتِ او
 گوئی تحصیلِ زبانها در ربود
 بحرِ معلوماتِ ناپی اکنار
 بر هدایت آرد کمانش نوکِ سهم
 حرکتی بی می شود ز دستینز
 گنج بخش علم و تعذیب و هنر

آن علی اکبر که عرشِ جعفری
 منبع دانش و رمی فقراتِ او
 ما حجابِ مد و جزیه هر نمود
 قطره قطره دیده میسر بجا
 نکته دان و نکته سخن و نکته فهم
 حسنِ تالیفات، این روشن ضمیر
 باغبان گلشنِ قلب و نظر

سر پرستِ تو به تعلیمِ ادب

جان و دل باز به تعلیمِ ادب

عزمِ بیعی رفیقت هم سفر
 گرچه همش حسرتِ تصویرِ هلال
 در تلاشی نسخه معامی خوش خطی
 در میاری ادب قیس کتاب

مبتدای کامرانی راغب
 بر سپهر علم و فن بد یکال
 می گزارد صبح و شام زندگی
 محلِ سیلی بیاید در سیاب

کود تحقیقات را کرد است کوه
 می تراشد در زمین سنگ راه
 همچو بارانند رشحات قسم
 زود بویب شد با دور قسم
 هست در دنیا می علم و فضل فرد
 کرد آن کما یکم هم عصر آن کرد
 چنانچه این تالیفات و تالیفات او
 جان بر آید داشته هر علم جو
 دنیا آتش هم هم فیض یاب
 هست در ستیارگان او ما جناب

سکار نامه معانی تو روشن جلی

می نشاند هر سو علمی روشنی

از چو من گوشت نشیند بی حس
 بر اشاعت معانی تو دارم نظر
 بیع موزون و شاد و گه تبسیر
 فارسی اشعار گوید نوبه نو
 باده از خمخسانه دل می کشم
 حیا شعرا از خون دل پر می کنم

سازگین شعر پیش آرم بکفت

مگر قبول افت زهی عز و شرف

سرودان تبسم قریشی

گجرات

یکم ژوئن ۱۹۷۳ء

بخش اول

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

خلوہ حق وید ورم ورت ورت خلق خدا
مدرست خلق خدا شد با سب نام و بر

بسم الله الرحمن الرحيم

بیاد تو

جان و دل با ختم بیاد تو
 در نیاید کسی بغیر از تو
 سومی کعبه گهی به بیت خانه
 یاد تو هست همچو جرم عظیم
 در بلائی گردش دوران
 کج زوی گم شود به گرد و غبار
 در و تو یافتیم بیاد تو
 قصر دل ساختیم بیاد تو
 بار ما تا ختم بیاد تو
 مزج آفتم بیاد تو
 خامش و ساکتیم بیاد تو
 تنز و ردا ختم بیاد تو
 هوش سامانی تیرتیم کو
 بیخودی یافتیم بیاد تو

۱۵ سپتامبر ۱۹۷۳ء

بنام آنکه خلاقِ جِهان است
بنام آنکه در پرده نمودش
بنام آنکه کارِ خود بداند
بنام آنکه حسنِ افسرِ عالم

جهان از پر تو خُشنس عیان است
ظواهر سر نکلند در سُجودش
چرا، چون، اندرین حیران ماند
فروغِ محروم، الوارِ آدم

چو کون گوید کند پیداجانی
زمین و کیهان و آسمانی

عطایش حُسنِ نوحِ عالمی را
بعقل و فکر ذوقِ جُستجو را
چسبان گوید، چسبان سازد، چگون است
فنا اندر بقا، مضمهر نهاده

عطایش موج سامانی بی را
زبان واده، زبان را گفتگو را
ز عقل و فکر و فهم ما فزون است
بقا را تابِ حُسن و عشق داده

ز خُشنس گلِ بدامانِ بچار است

ز عشقتش دورِ هستی تا جدار است

دلِ اُمیت را همتِ فزائی
کسی بر سوز و سازِ دل نسا زد

مریضِ درد را بخشد دوا کی
اگر خواهد دلِ عاشق نواز

نگاہ عشق از سارِش ندیده گل از گلزارِ دیدارش نچیده

برویش لعل ترائی شد نقابی

نیایش آفتاب و ماهتابی

نگامی! ساقی میخانه عشق نگاهت خواسته دیوانه عشق

زقی سامان ز اعجاز و فسونم نه اعجاز و فسون یکسر بروم

بیادست دل شکفته شادمانم به هر حالت به سوئی تور و انم

چه تقدیریم به بدحت شعر خوانی

چه تحریریم شنایت حق بیانی

پایشان کرده ای نام به هستی متاعِ بی بهایم کیفیت و مستی

ز دلم آتش عشقت بر دارم بحسب خاکساری شعله بارم

بمسار آید بهارم را و فنا نیست خزان آید خزانم را بقائیت

جنونم در میان و گلستان

به بین قدرت را نور سامان

زهر شایخ محبت گل چینیم به هر گل حسن شادابست نه بینم

زهر خاری که در دستم خلید است نواهی قمر باذن اللہ شنید است

به هر عالم ترا غم خوار یابم

تسم با بیداری و خوابم

مُحَمَّدُ الرَّسُولُ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

شد اساس کن فکاں اک رحمة للعالمین
من بجان و دل تقیہ دارم تقیہ دارم تقیہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عرضِ نهم

در آن شهر که خوش تر از دیار است
گذر کن ای صبا! باری گزر کن
سلام پیش کن با صد تحیات
بآن باغیکه دائم در بهار است
مرا خوابیده در یثرب نگار است
مگو حالم که بروی آشکار است
بظاهر دور ماندم از در او

بباطن او ز دروم رازدار است

شفیق المذنبینا! دست گیر!
پیشانی بروزم شد میسر
بیاد آرم ترا هر صبح و شامی
بشبت تاری نظر اختر شمار است
ز گلزار تمنا گل نه چیده
به لب نام تو، چشم اشکبار است
بجای گل بدستم نوک خار است
دعای مادرم مشکل کشا بود

کنون مرخومه در دارالقرار است

کنم بر مرقدش فریاد دوزاری
شعاع مهرا میاید بیکه دیدم
پناه بدهد چو جذب رحمت تو
که روشن هم حجت و نمکسار است
رواکن حاجت امیید داری
یقین دارم ز لطف کردگار است
نه آخر رحمت للعالمین
مییدم شاد کام و کامگار است
میج من، میجائی بکار است
ز خوانت هر امید می زله خوار است

تبسم نام برادر تو شاعر!

گریبانش بدوران تازنا راست

بمردن از در طمعی بیم در جهان
ترا خوانم بسوز و درد مندی
که کشتم بطونان بقدر راست
گدائی کوچی تو بختیار است
به این سرمایہ گرچه مالدار است
زمینخانہ عشقت میگزار است
بدر گاهت شکسته دل بیاید
بدر گاهت نیازش ذوالفقار است

مگردان نا امید از آشنانت

که با صد آرزو امیدوار است

به مقصودش به نیش کامگاری
دعانت بهر محروم ز مسانه
سرافرازی عطا کن خاکسار است
بمیدان اجابت شهسوار است
بدستش آمده دامان یار است
که پایش شکسته دورا مضطرب است
که پیشت رنگوں بی اختیار است
مردم با صفا صبر علی بنین

شود رسوانہ در دنیا و گریبار

تبسم زین تصور سوگوار است

مجموعہ

۲۲ ژوئہ ۱۹۴۲ء

خمسہ بہ نعتِ قدسی مرحوم

چوں عیاں شد بہ کہاں نورِ محمد ز خفی
شد گر ز اں بعد مظلمتِ عصیاں طنبی

گلشنِ حسنِ عملِ گشتت بھارِ ابدی
”مرحباً! سیدِ کلی من ربی العسری

دل و جباں با وفایت چه عجب خوش لقی

من بکمن دغد و خالِ تو عجب حیرانم
من ز گفتار و خیالِ تو عجب حیرانم

من ز پروازِ کمالِ تو عجب حیرانم
”من بیدلِ بجمالِ تو عجب حیرانم

اللہ، اللہ، اللہ، چه جمال است به این بواجبی

گر چه ہم رنگِ بشر آمده ای جانبِ ما
رو نقِ هستی آفاق ز توجسوه نما

ساتی نور، ز تو هست مئی جامِ بقا
”نسبتی نیست بذاتِ تو بنی آدم را

برتر از آدم و عالم تو چه عالی نسبی

چه اخوت چه مروت، چه محبت چه کلام
سرکشناں آمد و پیشت چو سپا بستہ غلام

بر تو صد بار تحیات بصد بار سلام
”نخلِ بستانِ مدینہ ز تو سر سبز مدام

زاں شدی شہدہ آفاق بشیرین ربی

گشتت حیران ہمہ آراشگی فہم و شعور
منعِ علم و عملِ هست با اتمی مشہور

شہ ز آیاتِ ہدایت ہمہ عالم معمور
ذاتِ پاک تو کہ در ملکِ عرب کردہ ظہور

زاں سبب آمدہ قرآن بزبانِ عربی

اچھے شب بود تو از خطہ خاشاک گزشت
قدسی الاصل باری از حدِ واک گزشت

جانبِ عرشِ علی صاحبِ لولاکِ گزشت شبِ معراجِ عروجِ تو ز افلاکِ گزشت

مقامیکہ رسیدی ز رسدہ هیچ نبی

زیرِ پایِ تو فکندہ سرِ شاہانِ عجم رفتی بر عرشِ معلیٰ تو بہ نعلینِ و قدم
منبعِ نورِ جہاںِ ہستی، مگر خاکِ منم نسبتِ خود بہ سگتِ کردہ ہیں منفعلم

زاں کہ نسبت بہ سگِ کوی تو شدی ادبی

ہمچوں من نیست دریں و ہر کسی خستہ بشر خستہ تن، خستہ عمل، خستہ دل و خستہ حکم
ہم تو اقدسے ہجومِ منم شام و سحر چشمِ رحمتِ بکشا، سوئی من اندازِ نظر
ای قریشی بسی، حاشی و مطلبی

ای شبہِ نحرِ رسل واقفِ اسرارِ نجات تکیہ بر لطفِ تو داریم بدورِ آفات
دلِ مردہ را گئی زندہ بشیریں کلمات ما ہر تثنیہ لبائیم توئی آبِ حیات
لطفِ فرما کہ ز حدی گزر و تثنیہ بسی

رحمتِ جبرود جہاںِ ہستی تو بندہ نواز عرضِ مطلبِ بکنم پیش تو با سوز و گداز
مشکلِ هست بر رحمتِ کنی این مشکل باز بگرد و بینش تو استادہ بعدِ عجز و نیاز
زنگی و طوسی و رومی و یمنی و حلبی

یاد تو داشتہ ہر عزمِ تبتہ را قوی دولتِ عشقِ تو کرد است عطا مہرِ علی
چیز تو ز یاد بہفت ہمہ شادی و غمی سید ابائت حبیبی و طیبی قلبی
آمدہ سوئی تو قدسی پی در مانِ طلبی

۱۷ ژانوری ۱۹۶۹ء

نالہ شوق

بسوّم یا رسول اللہ نظر کُن
 بدامِ حرصِ دنیا شد اسیرم
 شدہ صلی علی ورو زبام
 گرفتارم بقیدِ در و فرقت
 بسینہ کاشتہ ام نخلِ مہرت
 ترا خواہم ز تو باسوز و سازی
 نمی گنجد بہ دل شوقِ مدینہ
 تہی دستم، غسیریم، بسینو ام
 نگاہ را بخش سمرمہ خاکِ پایت
 شریفان بادہ صاخور وند و رفتند
 ازین بخت سیاہم را سحر کُن
 رہا زین حرصِ دوراں بال و پر کُن
 نگاہی جانبِ آشفته سر کُن
 ز فرقت عاشقِ خود ابد کُن
 این نخلِ مہر را پند از نثر کُن
 دعائِ را دعائی بارور کُن
 کہ پی بساز و سامان سفر کُن
 منم بیچارہ، چارہ چاہ گره کُن
 زیدارت و لم را دیدہ ور کُن
 ازین بادہ مرا ہم بہر دور کُن

نبسّم را خدایِ بزمِ بولاک
 غبارِ کوچہ خیر البشر کُن

۲۱ مارچ ۱۹۷۰ء

بِگاہِ نَبِیِّ رَسُولِ الشَّرِیْکَہِ!

محمد مصطفیٰ اسی حبانِ ہستی	بہارِ رونقِ دُکَّانِ ہستی
شعور و عقل و دانش را کتابی	سرورِ علم و حکمت را شرابی
ازل از سن تو انوارِ سامان	بہ پینایِ ابد شمعتِ فرودان
توئی عظمتِ سرورِ ابنِ آدم	توئی عالمِ توئی بنیادِ عالم
توئی قبلہ نائی انبیاء را	توئی سرِ مقتدائی اولیاء را
توئی محبوب و مطلوبِ بگاہ	توئی پرہ کارِ ادوارِ زمانہ
توئی ہمدرازِ خلقتِ باری معبود	توئی روشن ضمیرِ بود و نابود
توئی روحِ روانِ زندگانی	بصدقِ حق توئی درِ معانی
توئی امید گاہِ ناامیدان	ز تو ہر مشکلی بود است آسان

سرِ پارتمہ للعالمینی

بداہبِ عشق و حدتِ آفرینی

تو ختم المرسلین و شاہکارِ	نبوت را امیر و تاجدارِ
کلامِ پاک را تو نکتہ دانی	ز اعمالت مفسرِ خوش بیانی
سرِ شک از چشمِ شبگیرانِ ربانی	قطرہ بجز رحمتِ می نمائی

تو خود خواب در شہر مدینہ

بہ اقصای ابد جنت نزمینہ

ترا دلم شہیدِ حسنِ معبود

ترا دلم محبِ خستہ کاران

ترا دلم نوایِ سینوایان

ترا دلم خوارِ عالمگیرِ دلم

ظہور و غیب بر تو آشکار است

دلِ ملت بہ وحشت در کنار است

ز راهِ راستی آوارہ گردید

ز قرانتِ برونِ اعمال و افکار

جنونِ نسل و قومیت جوان است

دو عالم را نگرہ ذاتت پناہی

تمناتابِ مہجوری ندارد

عطا کن ساغرِ دردِ جنت

شود تازہ دگر عہدِ اخوت

۱۳ فوریه ۱۹۷۳ء

رَحْمَةُ لِلْعَالَمِينَ

رَحْمَةُ لِلْعَالَمِينَ تُوْبُوسْتَانِ رَحْمَتِي
 بَہرِ تُوْصُوْرَتِ پَدْرِ رَفِیْقَةِ جہَانِ کَیْفِ دَکْمِ
 تُوْ عَلْمِ اَفْرَازِ رَحْمَتِ فَا تَحِ دُنْیَا یُ دُلِ
 دُرُوْ دِ اَمَرَتِ یَا مُحَمَّدُ مَظْفُوقِ قُوْتِ حَیَا
 سَمْرُ فَرَا زُوْ رَحْمَتِ تُوْ عَاشِقَانِ خُوْشِ رَا
 رَا دَتِ قَلْبِ دِ جَلَدِ صَلٰی عَلٰی صَلٰی عَلٰی
 ہِیْجِ کَسِ اَزِ اَوَّلِ وَا اٰخِرِ بَحْرِ رَحْمَتِ نَبِیِّ
 رَحْمَتِ دِرِ اَیْبِ بَہَا نِ رَحْمَتِ دَرِ اَنِ جَا
 ہَرِ کَ تَشْنُ لَبِ بَیَا دِ اَزِ دِ سَیْرَابِ شَدِ
 ہَرِ کَسِ اَبَا نَجْمِ تِ گَشْتِ اَیْ جَا یُ پَنَاہِ
 مَارَا اَزِ طَعْنِیَا نِیْ بَحْرِ کِنَا بَا نِ بَا کِ نَسِیْتِ
 حَیْمَتِ مِشِیْ لُفْطِ وَا رَمِ بَہْرَانِ زَمَانِ
 گُلِ فِشَانِ رَحْمَتِ دِ مَکْشَتَانِ رَحْمَتِ
 تُوْ زَمِیْنِ رَحْمَتِ وَا اَسْمَانِ رَحْمَتِ
 تُوْ لُشَانِ بَرِ دَا رِ رَحْمَتِ تُوْ لُشَانِ رَحْمَتِ
 مِیْزَبَانِ رَحْمَتِ، گَشْتِ رُوْ دِ خُوْ اَنِ رَحْمَتِ
 نَبَدِ پَرُوْ رَحْمَتِ اَشَاہِ جَہَا نِ رَحْمَتِ
 دَا سْتَانِ رَحْمَتِ تُوْ دُلِ سْتَانِ رَحْمَتِ
 تُوْ کِتَابِ رَحْمَتِ اَشِیْرِیْ بَیَا نِ رَحْمَتِ
 ہَرِ زَمَانِ تُوْ رَحْمَتِ اَیْ وَا لُشَانِ رَحْمَتِ
 سَا قِ رَحْمَتِ اَیْ بَحْرِ بَکِیْرِ اَنِ رَحْمَتِ
 اَیْ مَکَانَ رَحْمَتِ اَسَا حِبِ مَکَانَ رَحْمَتِ
 بَا دِ بَا نِ رَحْمَتِ کُوشْتِیْ بَا نِ رَحْمَتِ
 جَسْمِ وَا بَا نِ رَحْمَتِ رُوْحِ وَا نِ رَحْمَتِ

نَعْمَةُ رَحْمَتِ اَشْتَا کُنِ اَزِ کَرَمِ
 کَشْتِ نَبَا لِ رَحْمَتِ وَا اَعْسَابِ رَحْمَتِ

۲۰ اپریل ۱۹۷۲ء

نعمتِ نعمت

کہ نور و ظہور شش بعالمِ دوامی
 و دعایِ عالم بخود آمدہ زیرِ دوامی
 چو خندہ بضحکِ ضیا بارِ شامی
 ز حُسنش منور، دلِ خاصِ دوامی
 پیامِ دلِ افسردہ بجز کلامی
 چہ بی قدر پیشش شد و شاہنامی
 رکوع و سجود و قعود و قیامی
 مگر متقی در عمل خوش خرامی
 شفیعِ اُسم، انبیا را امامی
 پی تشنگانِ هست کوثرِ بجامی
 ز ہی منتقمِ ہمِ خمی انتقامی
 بہ معراجِ باحق شود ہمِ کلامی
 برد از خدا ہم درودِ سلامی
 نشسته بہ دہلیزِ پاکش غلامی

چہ مہرِ نبوت، چہ ماہِ تمامی
 چہ حُسنِ مجسم چہ برقِ تجلی
 چہ و اللیلِ چہ چہ وَالنَّوْرُ زلفش
 زو و تاقِ تاقاتِ صیدتِ جمالش
 شنید است گیتی ز فیضِ زبانش
 صحیفہ فقرش، صحیفہ فطرت
 بدیوارِ جنت چہ زینہ ہناده
 سپید و سید، اورنگِ کاشش نیرزد
 نشانش چہ پرسی، مقامش چہ جوئی
 بہ خمِ صائی ساقی شرابِ ظہوری
 عدو را نوازد بر حمتِ چو ناسخ
 فرزدن تر ز لوح و قلمِ علمِ امی
 ندیدہ کسی ہم چو ذلتش گرامی
 بنحاطہ نیارد شد و تحتِ شاہمی

تبسمِ سنائی بہ ہر دورِ عالم
 محمد، بصورت، بسیرت، بنامی

۱۵، ۱۹۷۲ء

بخش سوم

کربلا و نجف کربلا

بدین ابن علی کلمه از حق را باغبان
منش و منشارش عظمت و رحمت جاودان

بسم قریشی

کربلا

کربلا نورِ جہانِ زندگی
 عشقِ را روحِ روانِ زندگی
 کربلا و زلمتِ بیچارگی
 چشمِ بینا را نماید کربلا
 هست آسودہ بدشتِ خونِ مرگ
 زندگی را داد بختِ سر بلند
 شد ز خونِ آلِ ختمِ المرسلین
 جانِ بداد و دولتِ ایمانِ نداد
 این شجاعتِ محبتِ درویشِ کفر
 می دهد این سرزمینِ عاشقی
 عشقِ و حسنِ آمیختہ جامِ شہید
 زندگی خواہی اسیرِ عشقِ شو
 جانِ از آن کمن بیایِ قدرِ جان
 رہبرِ انِ آسودہ شہیدِ را

حسنِ افسر و زیبانِ زندگی
 عاشقانِ جسم و جانِ زندگی
 آفتاب و کہکشانِ زندگی
 رویِ حسنِ جاودانِ زندگی
 گلِ بدامانِ زمینِ زندگی
 شاہِ ناموسِ وانِ زندگی
 شکِ جنتِ خاکِ وانِ زندگی
 شاہکارِ دو جہانِ زندگی
 مثنوی و ہم کشیدانِ زندگی
 عشقِ را تاب و توانِ زندگی
 نوشِ کردہ ملائبانِ زندگی
 عشقِ می نمید زبانِ زندگی
 تا ابدِ سالکشانِ زندگی
 بزمِ جویدِ میانِ زندگی

باغِ عالمِ را حسینِ حقِ نطق
 هست تنہا باغبانِ زندگی

شہیدِ کربلا

بیا، بیا کہ سوئی کربلا حیاتِ رود
قشونِ عشق، بسر کوبی مہماتِ رود

جلالِ عزم، بہ طوفانِ التفاتِ رود
سرورِ حق، بسوی دورِ مسکراتِ رود

لوا طرازِ محبتانِ عکرا ایمان
بسر روشنیِ معصوم و محضاتِ رود

جمالِ آیہِ تطہیرِ بی حساس و خطر
مہ چہار و ہسم در شبِ براتِ رود

رود چورخشِ عزیمتِ بدشتِ کرب و بلا
بہسم رکابی اوجا و وال حیاتِ رود

میانِ ظلمتِ ہستی بعزمِ صبر و رضا
علمِ فرازی اوارِ ممکناتِ رود

بہارِ باغِ محمدِ مذکورِ ربِّ علی
زبانِ خشکِ شادابیٰ صلواتِ رُو

حسینِ تشنہ و تشنہ لواحقینِ حسین
اگرچہ پہلو بہ پہلویم فراتِ رُو

تب و توانِ دمِ لا الہ الا اللہ
گھمی بہ لات گھی جانبِ مناتِ رُو

ثباتِ فکرِ رانازشِ گہ صد اقتِ او
بہ گام، گام، قلمِ کارنی ثباتِ رُو

پنی طہارتِ اعمالِ بتِ بینا
سہرِ حسین بہ سرداریٰ زکواتِ رُو

بہر طرف کہ رود بیدِ شہیدِ عمل
بہ پیشوا نی زاتش احمد صفاتِ رُو

بخون خویشِ رسمِ کرد داستانِ حیات
به لفظ، لفظِ سدا فراموشی حیات رود

بیس! بیس! ز شهادتِ گد امام حسین
بشیرِ خلدِ برینِ سوئی شش جہات رود

بخاک بوسی خاکِ امینِ خونِ شہید
نیاز مند می هر دورِ کائنات رود

رسمِ چگونه کن جورهای اصلِ ستم
سیاه پوشش به ماتم قلمِ دوات رود

برو تبسمِ عاصی به نقشِ پامی حسین
قدم قدم به دلِ جنتِ نجات رود

۵، فوریه ۱۹۷۲

بخشِ پہارم

شعبان شریعت و طریقت

مرشدی و مولائی خواجہ

سید محمد علی شاہ

چشتی گوری

نور اللہ قادری

ای زمین گورہ ای مہر پیر در زمین
از او حاصل شد مرا سرمایہ و نیا و دین

تسبم قریشی

مختصر شجرہ طیبہ خاندانِ چشت رحیم اللہ

یا الہمی بہر احمد مجتبیٰ خیر الوری
 ہم حسن بصری و عبد الواحد و حفصہ فضیل
 بہر مشاو و ابواسحاق و احمد خوش سیر
 ہم شریف و خواجہ عثمان و معین الدین حق
 ہم نصیر الدین کمال و ہم سراج و ہم علم
 ہم جمال الدین جمن، حضرت شیخ حسن
 بہر کبھی مدنی، خواجہ نامدار اہل دل
 از پی فخر ولایت فخر دین احمدی
 از پی آن نامور خواجہ سلیمان تلسوی
 از پی بہر طریقت خواجہ بہر علی

فاتح خیبر علی شیر خدا، مشکل کشا
 ابن ادہم، بو خذلفہ، بو حبیرہ، ہنما
 بو محمد ہم ابو یوسف بہ سودو و علی
 قطب دین و ہم فرید الدین نظام اولیا
 خواجہ محمود راجن چشمہ رشد و ہدی
 حضرت خواجہ محمد قطب دوران صفا
 از پی خواجہ کلیم الدین، نظام پارسا
 از پی نور محمد ساقی نور و ضیا
 بہر شمس الدین شمس بازغہ اصفیا
 بہر آنحضرت غلام محی دین گولڑا

حاجتی پیش تو آورده بصد عجز و نیاز
 بہر خاصانت تبتسم را خدا یا کن عطا

یکم فوریه ۱۹۶۲ء

نذرانہ عقیدت

بروضہ حضرت سید مہر علی شاہ خلد اللہ مقامہ

بدرگاہت بیامد و ان نگاری
متابع عمر رفتہ پندامرت
پس از مدت بوسید است پائت
بروضہ ات رسیدم رقت آمد
ز چشمش بدرداں جوئی عقیدت
میسر شد سکون آخر دلش را
بگفتابی زبانی داستانش
ز دیدار غلام محی دینت

گنہگاری اسراپا شرمساری
پہ پیشت آور و غفلت شعاری
قدم بوست امیر و شہر یاری
دلہ از جوش رقت اشکباری
گرفتیش چون مزارت در کناری
بگاہت گشت اورا انگساری
تو خود این داستان رازداری
نشد سیراب چشم خواستگاری

تسم را تسم آشنا کن
بہ بیند مہر را نخت شمار کی

۱۸ اکتبر ۱۹۶۹ء

سرمستِ انوارِ حق

دیده مهر علیؑ را دیده ام انوارِ مست
شد ز دیدارشش نگاهِ طالبِ دیدارِ مست

دیده ام مردم زبانش را بذكرِ اذکارِ مست
دل بعشق و سوز ساز احمد مختارِ مست

شمسِ علم و فقر سینه اش منور ساخته
شد بذاتش اسوه صای حیدرِ گزارِ مست

جامِ عرفانش بسی مُرده دِلان را زنده کرد
شد شفامست و دوامست و دلِ بیمارِ مست

سر بسر شاداب کرده گلستانِ معرفت
شاخِ مست و غنچه مست دگل به نوکِ خارِ مست

کینف دستی ، سرور آورده عرفان او
حلقه احرار مست و حلقه اختیار مست

در حضورش بارها من دیده و بشنیده ام
نغمه مست و شعر مست و شاعر اشعار مست

از نگاهش قطره آب بقایم چکید
جام مست و شیشه مست و ساقی و میخوار مست

خاک راهش سرمه چشم بصیرت عام کرد
هزنگاه سرمست ، گشته دیده از الوار مست

منزل عشق محمد را چه خوش کرده بنا
خشت مست و بام مست و جذبه معمار مست

از لب اعلاش منم در دین و دنیا سُرخ و
شد عطا از ساقیم مهر علی گفتار مست

التفانش دردمندم گفتم روزی از کرم
صبح و شام زندگی شد از منی ایشار مست

بد بکنویم سرور دست بوسی اش نصیب
نامه مست و خامه مست و پیر ادب افکار مست

جرعه یادش مرا شاداب دارد هر زمان
حال مست و قال مست و قسمت بیدار مست

ای غلام محی دین! لست آقائی نگاه
پیشت آمد، مگرد پرورده تبسم زار مست

۱۵ ژانویه ۱۹۷۳ء

دعائی شفا بحضور مہر اولیا

رُوخترم بسیار علیل بود هیچ دوا کارگر نہ شد این دعا سردم صحتیاب شد

بہر امداد مہر اولیا ای خواجہ مہر علی
 دستگیری کن خدا را فخر و مہر اولیا
 جز نگاہت من ندیدم چشمہ آب شفا
 للہ در بند بلا را از بلا آزاد کن
 کشت دل را بر نیسان است ہر شاد تو
 سحت افزا هست باوت بیخ پر در لطف تو
 وامنت را من گزینم ام بدست عاجزی
 از تو خواہم روز و شب جان مست شفا
 دل اسیر ابتلا ای خواجہ مہر علی
 بندہ ات بلی دست و پای خواجہ مہر علی
 یک نگاہی غم رہا ای خواجہ مہر علی
 تو ز حق مشکل کشا ای خواجہ مہر علی
 بہر من للہ دعا ای خواجہ مہر علی
 کن ز درد و غم رہا ای خواجہ مہر علی
 هست بہت دکشا ای خواجہ مہر علی
 بخش باروی شفا ای خواجہ مہر علی

گفتند اکل بدان و بسم زار کن
 شو بہار جان فنا ای خواجہ مہر علی

۲۳ اویل ۱۹۷۳

نغمہ روح

مُرشدیم، سرشارِ حق مہرِ علیؑ پیکرِ اذکارِ حق مہرِ علیؑ
صادقِ اخبارِ حق مہرِ علیؑ شاعرِ اشعارِ حق مہرِ علیؑ

مخزنِ اسرارِ حق مہرِ علیؑ

مشعلِ انوارِ حق مہرِ علیؑ

آشنائیِ رفعتِ عرفانِ تو رہنمائیِ منزلِ ایمانِ تو
مقتدائیِ صاحبِ ایقانِ تو ہمنوایِ شاعرِ حسانِ تو

مخزنِ اسرارِ حق مہرِ علیؑ

مشعلِ انوارِ حق مہرِ علیؑ

جاں نثارِ حسنِ دینِ مصطفیٰؐ ہمنشینِ اولیائیِ مرتضیٰؑ
جادہ پیمائیِ شہیدِ کربلا بر شہِ بغدادِ جان و دلِ فدا

مخزنِ اسرارِ حق مہرِ علیؑ

مشعلِ انوارِ حق مہرِ علیؑ

در جہانِ عشقِ تو مہرِ منیر ہر مریدِ باصفارِ روشن ضمیر
تو شہِ شامی و عرفانتِ سریر در حضرتِ صفِ بہ صفِ شاہِ فقیر

مخزن اسرار حق محمد علیؐ
 مشعل انوار حق محمد علیؐ
 کرده امی از بر زبور معرفت ردشنی بخش سطور معرفت
 در میان سینه طور معرفت مهر عالم تاب و نور معرفت
 مخزن اسرار حق محمد علیؐ
 مشعل انوار حق محمد علیؐ
 ساقی میخانه دوحب نبیؐ سانسرت چه از شراب برندی
 کیف باران دسرور عاشقی پاسبان دین و دنیا انتالی
 مخزن اسرار حق محمد علیؐ
 مشعل انوار حق محمد علیؐ
 از تو گل افشانی گلزار چشت بوی حق در طبله عطار چشت
 روح پرده درواستغفار چشت مهر و مساه زندگی آثار چشت
 مخزن اسرار حق محمد علیؐ
 مشعل انوار حق محمد علیؐ
 خاک پاک گولره دلکش همین ذره ذره دس آیات همین
 هر سو عبد الحق و مشتاق معین اختران علم عرفان، علم دین
 مخزن اسرار حق محمد علیؐ
 مشعل انوار حق محمد علیؐ

آنکوں صدر بارگاہتِ جایشیں
مہر پروردہ غلامِ محی دین

پہچو تو روشن نگہ روشن جہیں
تا بدایہ اولین و آخرین

مخزن اسرارِ حق مہرِ علیؑ

مشعلِ انوارِ حق مہرِ علیؑ

حُسنِ تو قدسی و تو قدسی صفا
فیضِ تو، بالاتر از موت و حیات

نامِ تو خشتاں، بدورِ ممکنات
یادِ تو، راہداریِ راہِ نجات

مخزن اسرارِ حق مہرِ علیؑ

مشعلِ انوارِ حق مہرِ علیؑ

تو بصحنِ باغِ مسجدِ محوِ خواب
بر مزارتِ ہر دعائی مستجاب

کنندہ بر دل صورتِ چون ماہِ تابا
لغزہ روحِ تبسمِ فیضیاب

مخزن اسرارِ حق مہرِ علیؑ

مشعلِ انوارِ حق مہرِ علیؑ

گجرات

۱۷ - اوت ۱۹۷۲ء

عشقِ بنعم

حکیمُ الامّت علامہ اقبالؒ مرحوم و معذور

ساقی عشقِ محمدؐ، محرمِ رازِ نجبات
 امتِ مرحومِ اسمِ شہیدِ آبِ حیات
 بسمِ قریشی

یادِ اقبالؒ

①

بیابا بہ محفلِ اقبالِ یک دوساغر کش
سرور و کیفیت، برامی حیات گر خواہی
یقینِ محکم و پیہم عمل، بہم اُلفت
نشانِ روشنِ راہِ نجات گر خواہی
یکم سپتامبر ۱۹۷۳ء

②

آن حکیم اُمتِ خیر البشر
کرد تفسیرِ خودی "ہم بخودی"
و انمودہ حدِ جبر و اختیار
نسخہ های کیمیای روزگار
۳- سپتامبر ۱۹۷۳ء

③

از خودی پیدا است احساسِ حیات
بہر تعمیرش نمی دارد در تلخ
می نماید وسعتِ عزم و جود
بخودی "ایشا پیشہ در حدود"
۳- سپتامبر ۱۹۷۳ء

④

نغمہ های زندگانی را سرد
از نواہی گرم اُد مومن بہ ہوش
کرد رازِ عالم امکان فاش
در زمین کفر از وی ارتعاش
۴- سپتامبر ۱۹۷۳ء

⑤

اشکِ خویش سر بسریارِ ب کرد
مکتہ دانِ عالمِ اسبابِ کرد

بوو ویراں کشتِ ایمان و یقین
حق پرستی را به دورِ سرکشی
۵- سپتامبر ۱۹۷۲ء

⑥

پیکرش شاہکارِ سوز و ساز بود
در فنائی زندگی شہباز بود

درد مندی، نازش آن نمود
قوتِ بال و پرش لا تقنطوا
۶- سپتامبر ۱۹۷۳ء

⑦

تواضع حرف قلندر نامور شد
پیامِ عشق یا پیغامبر شد

زہی لاهور، با اقبال بودی
بخانہ خدا در بان اقبال
۷- سپتامبر ۱۹۷۳ء

⑧

حسنائی پاک و روم و شام بود
درد مند و عاشقِ اسلام بود

نغمہ اقبال جہرنگِ عجم
ہر کجا در دہر اسلامی نفوس
۸- سپتامبر ۱۹۷۳ء

⑨

می سرودی، نغمہ حائمی انسابِ سرمدی
آن کلیمِ طورِ دہا، آن مسیحِ زندگی

در تنِ بلت، او روحِ عشق را آباد کرد
سرودِ گرمِ راہِ حستی را نمایان کرد و رفت
۹- سپتامبر ۱۹۷۳ء

تضمین بہ اشعار اقبالؒ

ز شمشیر ہوسناکی، انخوت پارہ پارہ شد
 کہ ہر ایک فرود ملت خواستار مسند شاہی
 رساندگی بہ منزل ہبہ بر خود بین و خود آرا
 "شب تاریک، راہ پیچ پیچ و بی یقین راہی"

۱۰۔ سپتامبر ۱۹۷۳ء

نظام دورِ فطرت را نہ فہم عقل انسانی
 گھی آساں شود مشکل، گھی مشکل شود آساں
 غریق بحر عصیان است گاہی لقمہٴ موبہش
 "گھی باشد کہ کار ناخدا می کن طوفان"

۱۱۔ سپتامبر ۱۹۷۳ء

یک شجر، برگش نیاید در شمار
 یک دل و دروی نمود کثرت است
 و مگردان از خدای ڈوال بجلال
 "زندہ حرکثرت ز بند وحدت است"

۱۲۔ سپتامبر ۱۹۷۳ء

(۴)

دورِ حاضرِ هست بیگانه ز سوز و ساز و درد
 درد مندی از جهانِ سنگِ دِلاں اندوختم
 سرِ سنگی می زند با نغسره هاشی سر بند
 "نغمه پردازی ز جوی کوهسار آموختم"

۱۷۔ سپتامبر ۱۹۷۳ء

(۵)

نی غمگار موجی، نی کشتیبان و کشتی
 بی دست و پا زوانیم در بحرِ عمرِ فانی
 بہاول دورِ صبح و شامی کرده اسیر مارا
 "ز بہ ماست زندگانی، ز نہ ماست زندگانی"

۱۷۔ سپتامبر ۱۹۷۳ء

(۶)

سوی منزل تیز رو، بیدیل مشوا از شبِ راه
 دل نوا ز راهِ شوای جھرو شاہراہِ زیست
 "تا توانی ہر قدم را نازش رفت کہ کن
 دور سفر از پائنتن حمت موانہ نیست"

۲۱۔ سپتامبر ۱۹۷۳ء

خارجِ عقیدت

بہ رُوحِ شاعرِ مشرق، علامہ اقبال مرحوم و معذور

شاعرِ مشرق، شہنشاہِ اقبالیم سخن
 عرشِ پیمائیِ تجلیل، عزمِ تو باطل شکن
 از خمِ قرآنِ ناطق، ساغرِ حکمتِ چشید
 عام شد، از تو، سرورِ بادۂ جامِ کهن
 هست برتر از همه، پروازِ شاہینِ خیالی
 سرفکنده از خجالتِ ارفعیتِ بامِ پرن
 نورِ دیدہ، نورِ دل، سرشارِ آیاتِ مبیں
 و انمودی، عظمت و تاب و توانِ خویشین
 بر نگاہِ عشقِ تو، شد منکشفِ سرحیات
 منظرِ یزدانِ بودی، گردِ پیشیتِ احرمین
 نغمہٗ تزییاتیِ کامل، خاکِ طیبہٗ کارگر
 سیمِ قابلِ بود ورنہ، سحرِ چشمِ برہمن

ساختی کشتی پاکان تو به موج تیز دتشد
 بر مقام اتصالی تیز رو گنگ و جمن
 نکره تو از حوت و عشق مصطفیٰ روشن ضمیر
 مشعل روشن از مهر و ماه اور کوه و دمن
 بیش قیمت از زر و لعل و گهر، اشعار تو
 برتر از دیر عیان، تا بانی دور سخن
 کشت ملت را از آب چشم تره سیراب کرد
 قدم باذن اللہ اذان تو ز محراب و طمن
 تشنه دل شاداب شد، از چشمه آب بقا
 حسن نظرت کیفیت آورده این شعر و فن
 نعمه تو لیس للانسان الاما سعی
 میوه شیرین، به شاخ تلخی - نج و مومن
 کل بد اماں غنی ایتدا، و شاخ نمود
 لب لب اقبال تو، شیرین نوا، اندر زمین
 مسلک و وحدت نمودی، منتظر افراد را
 از اخوت هست خایف، دستبر و احزان

لے الہ آباد رسالت

سوز و سازِ عشقِ رومی از نوعِ مالکِ پیر شد
 دردِ دل تقسیمِ کردی، انجمن در انجمن

عزمِ دہمت از سرِ دروغِ حقِ نوامی بار آور
 شد بہ دلہا جذبہٴ اقبالِ مندی موجبِ سز

منزلِ تعمیرِ ہستی را منورِ کردہ رفت
 تابہ سحرِ ابد، آثارِ توجیلوہِ فنگن

گجرات

۱۵۔ سپتامبر ۱۹۷۳ء

بخش هشتم

گلپای رنگارنگ

گهی گلزار حق دیدم گهی باغ اوسب دیدم
 زهر شاخ بقا گنهای تر شام و سحر دیدم

بسم قریشی

عریضہ

بعض وقت قدوة السائکین حضرت سید غلام محی الدین مدظلہ العالی
سجادہ نشین گولرہ شریف

غلام محی دین ای نور عرفان
ز نور مہر تو پر نور گشتم
برفت از یاد من دور زمانہ
ز حسن زندگانی دور بودم
در تقسیم طریقت مہر تابان
ہتی بودم ز حق مہر گشتم
دلہ بد نفس سرکش رات شانہ
خسرافاتی بسی مشہور بودم

چو مہر گولرہ بر من نظر کرد

مرا از نور عرفان بارور کرد

گزشتہ ماہ بودم در دیارت
چو دیدم مرقہ مہر علی رضا
بنالیدم، بنالیدم بہ زاری
سکون قلب حاصل شد بانجا
ازین گجرات از بہر زیارت
ز درد دل بشد اشکم سراپا
طییم گشت آخر اشکباری
امیدم ماہ کامل شد بانجا

پتی دیدار تو ہر سو دویدم
قد مہوسی نہ باد اندر نصیبم

ملاقی شد مگر سلطان محمود
 در اقلیم وراثت او مقیم است
 به او مجبور می نمود عرض کردم
 بسوی سیدم بدرنگاهت لصد بار

چه بوده در دلم آرام به اظهار
 مرا عزازت نو پیش نظر هست
 تنگاپو بارها کردم درین راه
 بجو اجم یافت گریه اور شو بخت
 بجماجت خاک را چون زی بساز
 نه حاصل شد مرا چیزی بجز آه
 چه کم گریه و مرا هم گریه نواز
 بدارم نسبتی با مهر عرفان
 که زو هم مشکلم بود است آسان
 خدا را دستگیرم شو باین راه
 بگردن آورم ازین اضطرابی
 دعائی کن دعائی مستجابی

دلم را چه کند - مدعا کن
 تبسم را - آتشم آشنا کن

۷ - ژوئیه ۱۹۴۲ء

تاثراتِ ملاقات

حضرت حافظ مولانا محمد یوسف علی خاں صاحب چشتی سلیمانی
مقیم بہ گلزار مسجد کچہری روڈ کراچی

زردیدار شش شدم روشن خیالی	عزیز الملک مرد خوش خصالی
کراچی آمدم بہر جمال	بہ بزیم اشتیاق صدر لطفش
جمال مرد مومن ہم جلالی	چہ گویم دیدہ ام در ساوگی ہا
سلیمانی نمی ورزد سوا لی	امین دولت الفقیر فخری
کمالش رانمی آید زوالی	کمالش نازش گوشہ نشینی
دھد اورا بقا پرور خیالی	بمسجد گوشہ گیری در ریاضت
بعشق مصطفیٰ آسودہ حالی	زرد در ملک و ملت بقرار است
نگاہش می برد از دل ملالی	نوازش حسن نوح شد عمل را
زبانش موجہ آب زلالی	ز تخریرش مجلسی دیدہ و دل
مورخ شاعر شیریں مقالی	محقق هست تاریخ سلف را
سحر شامش نمی بندد مآلی	چنان غرق است در تصنیف و تالیف
بہ مکروہات می دارد جدالی	بہ بزیم زندگی عزمش چو جید

جنون شوقِ خدمتِ راجہ گویم نذرِ چپقتش با ماہ و سالی
 ز نورِ حقِ دل و دیدہ منور بہ یک رنگِ عملِ حالی و قالی
 بہ این پیرانہ سالی چو جوانان کن آساں بخود کارِ محالی
 ادیب و متقی، خود دارِ عالم بدنیابست این نادرِ مثالی
 بسرِ کرم بہ انوارِ ظہورش
 تبسمِ ساعتِ بد نیک فانی

کراچی

۲۳۔ ستمبر ۱۹۶۱ء

کارخانہ ظروف سازی مراد

گجرات، پنجاب، پاکستان

آن غلامِ غوث نامی کارگر سربراہ کارخانہ مراد
 می تراشد نوبہ نو رنگین ظروف ہم جو گل خوشرو نقوش گل بہار
 حسنِ ہر ظرف است چون نورِ نظر فضلِ ایندو پاسبانِ اعتماد
 مالک و مزدورِ محو کارِ زار فیضِ نصرت شد نشانِ اتحاد
 چون تبسمِ گشت ہر دل شادمان
 از ظروفِ کارخانہ مراد

لے چوہدری غلام غوث لے چوہدری حاجی نور مسن لے چوہدری فضل احمد چوہدری برادران مالک
 و تبسم کارخانہ مراد لے چوہدری را برادران طریقت لے چوہدری

آقائی دکتر عبد اللہ مظاہری

رائیزن فرہنگی شاہنشاہی ایران درپاکستان

نامش عبد اللہ، پیکرِ خوش خو
 من شنیدم کہ مہرِ تابانش
 رائیزن، صادق و امین و جلیل
 سوز و ساز و فانی پاک ایران
 عام کرد است بادۂ فرہنگ
 عرف نامش مظاہری لیکن
 کردہ پہنای علم و فن روشن
 در فکرش فنون زودردن
 در چراغِ یگانگت روغن
 سانی پاری بہ پاک چمن

بر لبش نغمہ ہائی شاہنشاہ

دل منور ز شمع حب وطن

دوہ تعمیر نو بہ او نازد
 چہ ہمہ گیر ہست پر کارش
 عاشقان ادب از دیراب
 ہر ستقیم ادب از دیابد
 اہل دل را بدست می آرد
 اختر نو ست افتخار کہن
 در محیطش رموز حکمت و فن
 علم را ہست منبع و معدن
 جام صحت فزائی روح و بدن
 باشکفتہ دل و شکفتہ سخن

آقای دکتر عبداللطیف
مؤلف خلاق و ادب و سبکی شاعر
فخر ایرانی سفارت ریزان عبداللطیف
تبسم و نشی

بارِ نامہِ صائی تَسبیحی
 می رساند سلامِ شوقِ بکمن
 ہم عزیزیم حمیداً سلمِ گفت
 ہست ذالشی صفاتِ راحزن
 پروردِ ذوقِ فکرِ پیمائی
 زیرِ سایہٴ وسعتِ دامن
 بِاَسْمِ قَبولِ فَرمايِد
 ساغری از خمِ عقیدتِ من

اثر ملاقات

بر آقائی و کتر عبد اللہ مظاہری راینرن فرہنگی
 محبت و دلنوازی و دلہ بانی مجید انسانی
 عمیرش روشنی آور ز فر بزمِ سلطانی
 اصولِ کم زبانی، ہرزماں پیش نظر ورد
 چہ کیفِ حسنِ گفتایش، انداجوی جہاں دانی
 شعور و عقل و فکر و فہم، ہر ذالشی چہاں نازد
 تبتہم ہست نازاں، چچو بہ الطافِ یزدانی

لہ عزیزیم حمیداً سلم ہاشمی کہ در بخش تلفون راولپنڈی ملازم است۔ تبتہم

تقریظ بر فرهنگ عشق

ہر آن کس کہ شہرہ کتابی شنید
 سرودہ چہ شیریں خیالات پاک
 چو خوانند این عاشقانِ رسول
 ہمیں عشق سرمایہ آخرت
 ہمدلی اہل دل عاشقانہ نوید
 ہمیں عشق آرد بجولانِ عمل
 بگویند صد بار اھلے من مٹید
 خوشابخت مروی کہ عاشق چنین
 خوشاد دل بعشق محمد شہید
 ہمیں کار بر بستہ را ہم کلید
 ہمیں عشق آرد بسایان امید
 تبسم دوگون است بایک مثل
 چہ تاریخ "فرہنگ عشق است عید"

۱۳۷۰ + ۵۸ = ۱۹۵۰

۱۳۷۰

قطعه تاریخ

نقوشِ خامہ احمد سینم
 رود ہر سمت در پهنای تحقیق
 بیان او گہی یم فصاحت
 کنوں این خطہ گجرات پیش است
 سزد گویم اگر جان کمالات
 بجوید بی ریا تصویرِ حالات
 گھی پڑ از در بحرِ مقالات
 رقم کرد دست محکم تر روایات
 تبسم خواستہ سالش ز ہاتف
 بگفتا "قالب تاریخ گجرات"

۱۹۶۸ ع

گلبنانگ تبریک

جشن لبت و پنج صد سالہ ایران

دورِ نظر بہ منظرِ خنداں برابر است

ذرہ بہ آفتابِ درخشاں برابر است

ہر سو گلی عقیدتِ پارینہ رو نمود

تزیینِ مرغزار و بیاباں برابر است

شد مجلسِ دوامِ راسخِ لسانِ نجیب

شیرازِ ہم پر چشمہٴ حیواں برابر است

پیر و جوان و مسرور و زنِ جرکہ و مہ کہ هست

نہ بزمِ شادمانیِ شاہاں برابر است

عزقِ تجلیاتِ شد انوارِ آفتاب

نورِ شمسِ کجا نورِ چراغاں برابر است

چرخِ کہن بہ ویدہٴ حیراں و بعدِ عدا

بہیں بستی نو بہ جشنِ حیراں برابر است

۱۹۷۰ء

اقبالِ نوعیاں شاہ از پہلو کی رضا

ہم جلوہ اش بجلوہٴ کیواں برابر است

مخروم کس نمازِ الطافِ عامِ او

چشمِ کریم بہ پیدائشِ ہاں برابر است

پیر معانی بہ ہر کس و ناکس عطا نمود
 جامش بشہر یاران، غریبان برابر است
 پست و بلند ساء آسودگی بیانت
 بیگانہ ہم بہ محبت یاران برابر است
 خندہ زناں جواں شود ہر غنچہ مراد
 لطفش بدورِ فصل بہاراں برابر است
 از دور دور آمدہ دیوانگانِ شاہ
 در ساءِ شوق مشکِ و آساں برابر است
 دورِ نشاط و خستہ می در سر زمینِ پاک
 با انبساطِ دولتِ ایراں برابر است
 ہر دوشدہ بگیسوئی مہر و وفا سیر
 ایراں بہ پاک در رہِ جاناں برابر است
 دو قالب اندوشتہ یک جان ببقدر
 پیکار و صلح جوئی دوراں برابر است
 شاہ و گدا بدیدہ تحسین بنگرد
 عزمِ رضا ب عظمتِ انساں برابر است
 آید بگوششِ ہوششِ تبسم ہمیں نوید
 ایراں نو بختِ یزدان برابر است

گجرات ۲۱ سپتامبر ۱۹۷۱ء

مکتوب منظوم

بخدمت

اقامی محمد حسین تسبیحی کتابدار کتابخانہ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان

راولپنڈی

○ محمد باحیبن اقسائی نامی
سلام شوق پسند پیر از فقیری
بمن امروز خواند احمد حسینم
تسبیح را بیاد آری بشفقت
ز مستان در رجم سنگ گریبان است
ملاقات را گر چه بی قرارم
به سویت نامہ ام پرواز دارد
گرت ای پند احمد اللہ

پس علم و فضل نام تو گرامی
نقیض هست پیری خستہ گامی
بر او هست در تحقیق نامی
مرا سرمایہ صد شاد گامی
بیدارت نکرده خوش خرامی
این مکتوب هست نصف ہمکلامی
فرستم پیش تو اشعار نامی
و گرنہ معذرت خواہم تمامی

تسبیح کردہ این مکتوب منظوم
بنام ناقد سحر الکلامی

ار شجلاً

۲۷ - وسامبر ۱۹۶۲ء

تقدیم

آقای محمد حسین تسبیحی بر عامر جوہیو پیٹنگ شفا خانہ اقبال گنج گجرات بتاریخ ۲۲-۱۰-۱۹۷۳

۱۹۷۳ء

تسبم خانہ بشگفتہ ز استقبالِ تسبیحی
برقص آمد شگونہ ہائی شہرم پیشِ تنقیحی
قلم کاری کلکش نقش بند گلشن معنی
ز ہر خوش بیانی می کند افکار تلویحی
فضائش ناقدانہ و یگانہ ہست پروازش
چہ تصنیفش اچہ تالیفش ہمہ اسلوب ترجمی
کن فکر سلیمش چہرہ علم و ادب روشن
بہر تحریر بنجیدہ بہر تحریر تفسیری
ز مکتوبات او، این نکتہ بر من آشکار آمد
کہ اسپ طبع او بیکتاست در میدانِ تشریحی
چہ "ماموریت ادبی" صحیفہ ہم سفر نامہ
بسی سیر عجم کردم بتوضیحاتِ تسبیحی
ادب گاہ زمین پاک و ایرانم از و خندان
ز مشک و بوی خامہ اش تسبم زار ترویجی

لہ یکے از تصانیف آقای محمد حسین تسبیحی

۱۹۷۳
۲۱-۱۰-۱۹۷۳

آقای محمد حسین تسبیحی

عکس تسبیحی بہین و حسن سیرت ہم شنو
سخت کوش و تیز ہوش و زود فہم و زود رو
مفتخر و متقی

ہدیہ تشکر و حسن طلب

برسیدن کتب و مجلات متنوع از دکتر عبداللہ مظاہری دانشزن و فہنگی شاہنشاہ ایران

اسلام آباد
(ارتحبالاً سرورده شد)

چہ تحفہ کتاب از دکتر مظاہری
کہی و است فوقی نواندگی را پیرا شکر
دیوگونیہ لطف یافتہ از انتخاب او
شعر ختایم و حافظ شیراز از دست

تسبیحی جمہر کتاب از دکتر مظاہری
احسان بی حساب از دکتر مظاہری
جمہر خرمایہم ثواب از دکتر مظاہری
تصویر باب باب از دکتر مظاہری

باخط تائبناک بسم ترا رسد
دیوان بو ترا ب از دکتر مظاہری

گجرات

۱۶۔ ۱۹۶۲ء

خیمہ مقدم

حضرت خواجہ قمر الدین صاحب سجادہ نشین سیال شریف
بتاریخ

۲۹۔ مہ ۱۹۷۲ء صدارت جلسہ میلاد النبی درگجرات

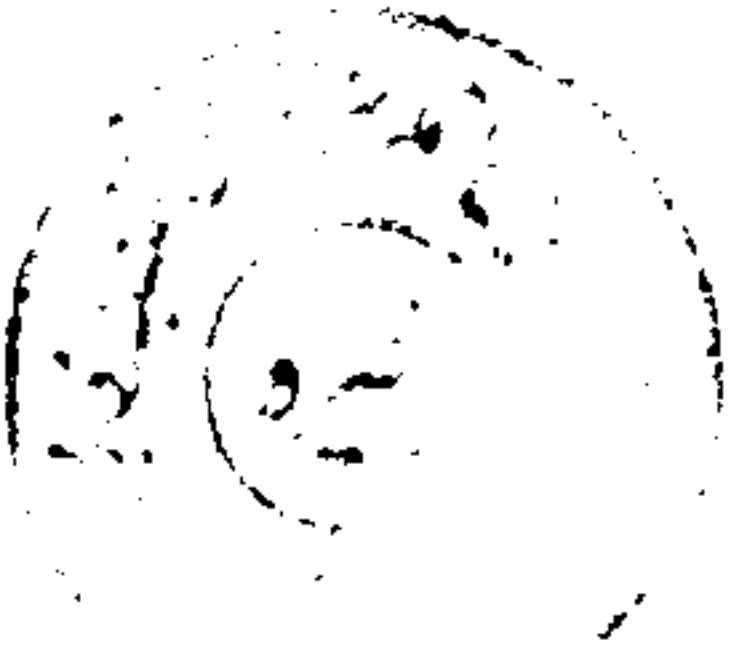
نشانِ عزو شانِ کبریائی
شعاعِ شمسِ عرفانِ تابناکی
کرمِ سامانِ نواز و عاشقانِ را
عناںِ گیرِ شریعتِ ہمِ طریقت
محمد و جہِ عالمِ حسنِ لولاک
سز و روحِ روانِ کنِ فلکِ را
گدایم کو چہ شہرِ محمد
دلِ از یادِ او پڑے نورِ گشتہ

شہیدِ حسنِ دینِ مصطفائی
صیبا بار است قمرِ چشتیائی
زہی مسندِ نشینِ بی ریائی
کند سومی محمدِ راہِ ہنمائی
بنامش ناخدا می ہمِ خدائی
بہر دورِ زمانِ فرما نروائی
ز سلطانِ فرزدنِ بیشک گدائی
منور کرد مھرِ اولیائی

شہِ مھرِ علیؑ تابانی شمس
تسبیم ذرہ زندانی شمس

۲۹۔ مہ ۱۹۷۲ء

لے واعظِ حقیقت بیان پیر سید کرم شاہ فوق لیسانس عربی بدیر ماہنامہ "صیبا حرم" بھیرہ
ضلع سرگودھا پاکستان

جنتِ شاعر

خوشا، شامیکه صبح آشنائی
خوشا، شامیکه شاداب خیال است
خوشا، شامیکه شمع دل فرورد
خوشا، شامیکه حسن و خوش بیانی
خوشا، شامیکه پاکیزه چون نور است
خوشا، شامیکه بزم نواز است

خوشا شامیکه بروی بزم نازد

غریب شهر شاعر را نوازد

محقق جعفری خوش ذوق نامی
مرصد فخر با او جسم کلامی
سرآپیک خلیق حمید ه
ادب پرور، ادیب برگزیده

دکتر علی اکبر جعفری مدیر عالی مرکز تحقیقات فارسی ایران پاستان راولپنڈی

بعلم و فضل محبوب یگانہ
بذاتش علم و عرفان را خزانہ
بسینه داشته عمدہ اصحای
حکایات و روایات و لطایف
گشوده او در قصر محبت
به پندی ثانی رضوان جنت
مرا خوانده باد دولت خانہ خویش

پذیرائی بکرده بیش از بیش

بیابی ساختہ شد رنگِ محفل
به تنقیدات هر کس فردِ کامل
چه محفل بود فخر علم و حکمت
شناسائی سخن جانِ ثقات
غلام سرور و سرکار عالم
بقول و فعل محبوب و مکرم
بعرابی فارسی یکساں محقق
نگاہش دور اندیش و دقیق
حسام الدین پرنکتہ دانی
مردیش نکتہ فہمی، خوش بیانی
یدِ طولی بہ تنقیدات دارد
به کثرت علم تالیفات کار و
عزیزہ طاہرہ صدیقی خوشخو
بگلزار ادب چو سنجہ نو
دل نقوی بہ تنقیحات مائل
کن۔ ابہام فکر و شعر زایل

۱۔ دکتر راجہ غلام سرور سابق صدر شعبہ فارسی دانش کدہ کراچی کہ بہ تدوین و ترتیب جوہر الادبیاء
مصرف است۔

۲۔ پیر حسام الدین راشدی مصنف و مؤلف کتب متعدده۔

۳۔ دکتر طاہرہ صدیقی نہرست نگار کتاب خانہ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان
۴۔ دکتر سید علی رضا نقوی رئیس استاد بخش شیعہ در ادارہ تحقیقات اسلامی اسلام آباد۔

تسبیح علم، تسبیحی چه گویم
 به جز زخمِ ادب کم یاب مرهم
 مجلس بود او سیما پاره
 مرا کرده ز پہلو ام اشاره

تسبیح شعر خوال، نغمه سر اشو
 بذوق و شوق محفل آشنا شو

بگفتار اشدمی نقاد ما هر
 ز دم سه شعر شنیده ز شاعر
 بخانه باز گشتن زود خواهم
 نباشد شعر شاعر سنگِ راهم

ز سه شعر غزل فرماشش بود
 بغرق شعر صد با شعر بشود

غزل بعد از غزل پیهم سرودم
 ز سوز و سازِ دل سرشار بودم
 هوا معمور شد از کیفِ مستی
 فضا نمور شد از کیفِ مستی
 نوای دل، بد لها جاگزین شد
 سرور شعر جام انگبین شد
 لب شیرین محفل بد قصیده
 شنیده کی بود مانند دیده

بد وساعت که من بودم به آنجا
 تسبیح با کرده ام جنت تماشا

۲۰ مه ۱۹۶۲ء

علامہ محمد حسین نسیمی مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان معترف و موافق کتاب ای

نادرہ و نمایاب بیرون از شمارم

۲۰ ایضا حاشیہ ۲ صفحہ گذشتہ

خانه فرهنگ ایران

راولپنڈی

مخزن علم خانه فرهنگ
 پاسبان وراثت اسلاف
 ماضی و حال را نمائنده
 هست یک رنگ ظاهر و باطن
 خوشنما هست شاخ شاخ ادب
 زنده دار ثقافت و تهذیب
 نسخہ های قدیم، چاپ جدید
 ہر کتابیت رہنمای حیات
 ہر کتابیت گوزہ بجز بہرہ
 ہر کتابیت شاہکار ادب
 دیدہ و دل کف چہ نورانی
 وقفِ قص است موجِ نظارہ
 باز می برودہ ز دانش افزنگ
 جلوہ گاہ ثقافتی اوصاف
 تابش روزگار آیندہ
 بہر ہر کس مصالحت ضامن
 تاثر یا بلند کاخ ادب
 علم و حکمت را جاں نثار و حیب
 نسخہ های جدید، منظر عیب
 روح سامان و کیمیای حیات
 تشنہ علم را زہمی کوثر
 دائمی شاخ میوہ دار ادب
 نفس مضمون و لوح پیشانی
 در صحائف مسرور آوارہ

حُسن ترتیب ذوق و شوق نما
 طائرانہ نظر کتب پیمانہ

میز پر از رسائل و اخبار
 کج و آید هجومِ اهلِ نظر
 سطر سطر است انقلاب اثر
 حسنِ تصویرِ حامی رنگا رنگ
 عکسِ حامی مناظرِ شاداب
 آئینه دایره صورتِ احوال
 حسنِ ایران می کنند اظہار
 ناقدانِ ادب، فنون و ہنر
 انقلابِ سفید را منظر
 دلِ ربا از نگارِش از رنگ
 پرورش گاہِ رستم و سہراب
 اہلِ بنیش بشوقِ محوِ جمال

دلکش ہست عظمتِ ایران

رنگِ رودی شرافتِ ایران

کارکنِ مستعد و وظیفہ شناس
 گفتگو دل نواز و خوش کردار
 قابلِ رشک دورِ نظم و ضبط
 ہست فرہنگِ خانہ سرتاسر
 زایر از دلِ ہمین شکر و سپاس
 دل منور شود ز حق انوار
 باہمی التفات و باہمی ربط
 پاک و ایران دوستی پرور

گفت ہر ذرہ با دل و جانم

روحِ خانہ منظرِ ہمیری خانم

بجرات

۲۱ - مہ ۱۹۶۲ء

بیاد استاد و پدربزرگم

حضرت مولوی فضل احمد مرحوم مقصود

(بہ صنعت توشیح)

مردِ فاضل، مخزنِ علم و عمل
 واقفِ دینِ محمدؐ، سائکِ راہِ محمدیؐ
 لمحہ لمحہ بر زبانش بود، ذکر و یادِ حق
 واعظِ آیاتِ قرآن و حدیثِ مصطفیٰ
 یادگارِ عارفانِ لافستی، مردِ فقیہ
 فقراؤ پمدورده فقیرِ علیؑ شیرِ خدا
 ضعفِ پیرانہ نبود ی سنگِ راہِ وردِ او
 لولوی تسبیحِ روشن بود، ہر دمِ رہنما
 او بہ دُنیا ی طبابت بود، ہم نامی طبیب
 عاذقانِ وقت گفتند ہست جالینوسِ ما
 من تبسم آشنایم، از نگاہش فیضیاب
 دردِ دل انداختم زین مومنِ صدق و صفا

یکم اکتبر ۱۹۷۳ء

بخش هشتم

اثرِ رفتگان

نام نیکِ رفتگان ضائع مکن
تا بماند نامِ نیکت بر قرار

سعدیؒ

تاریخِ وقایع

ملک عبد الحمید "فرزند ملک محمد عبدالرفیع صاحب رئیس شمس آباد ضلع کبیل پور

① حمید از دارِ فانی رخت بستہ
تَبَسَّمُ، گفت ہاتھ با سر آسہ
بہ نو عمری سوئی دار البقا شد
کہ روح مغفرت آن مہ لقا شد
۱۹۲۴ + ۱ = ۱۹۲۵

② شاد دُنیا مئی دُنی عبد الحمید
نوجوانِ خوبو و نیکِ دل
فکر کردم چون بسالِ رعلتش
نہرِ چشمِ زینبِ دین دار بود
ہر کسی را محسن و غم خوار بود
گفت ہاتھ بندہ غفار بود
۱۹۵۴

③ حمید از فضلِ ایند چون جوان شد
پدر را در حصارِ غم نشاندہ
چسپاں یا بد قسری رضیہ سلطان
غروبِ یاس شد خورشیدِ امید
شکارِ جوہِ مرگ ناگہاں شد
سوئی دار البقا آن خوش بیاں شد
برادرِ چوں ز چشمانش بہاں شد
جہاں تیرہ پٹی، زینبِ جہاں شد
تَبَسَّمُ با سرِ در و فغاں گفت
ز دنیا یوسفِ ثانی رواں شد
۱۳۵۰ + ۳ = ۱۳۵۳ ہجری

اعجاز قدرت اللہ شاہ گجراتی

انکم ٹیکس آفیسر کو ٹرٹہ کہ در زلزله صید مرگ ناگہاں شد

جس کسی را محسن و غم خوار بود	قدرت اللہ شاہ مرد خوش میر
بے نوا یاں را رفیق دیا بود	فیض عامش بیوگان را بکفیل
جاں سلامت بردنش دشوار بود	شہ شکار زلزله کو مست
سوی جنت قافلہ سالار بود	بازن دس بچگان کردہ سفار

بہر سانش چون تبتتم فکر کرد

گفت ہائف بندہ غفار بود

۱۳۵۲ھ

تاریخهای وصال

۱۳۵۶ هجری

حضرت قبله سید مہر علی شاہ چشتی سجادہ نشین گولبرہ شریف

صبر نتوان داشت در دل رازِ دل
 بود غم خوارم شہ مہر علیؑ
 داشتی بر حالِ مکیںم نگاہ
 از شعاعِ مہرِ عرفانم نصیب
 بی نیازم از دو عالم کردہ رفت
 چون نولِ تارِ رخِ رحلت خواستم
 چشم گریانم شدہ غمنازِ دل
 ہر مکان و ہر زمان و مسازِ دل
 بود لطفش قوتِ پروازِ دل
 نورِ پروردہ ہمہ اعزازِ دل
 ذاتِ پاکش بود وجہِ نازِ دل
 "مہر علمم شد غروب" آوازِ دل

۱۹۲۷ء

یک وصال مرشدش مہر علیؑ

شد تبسم را شکستہ سازِ دل
 ۱۳۵۶

حکیم امت علامہ سر محمد اقبال مرحوم

① ندیم علم و دانش بوده اقبال
شہوتاً تاریخ رحلت از تبسم
پہنی حکمت زبانش بوده اقبال
فروز علم و دانش بوده اقبال
۱۹۳۸ء

② مثیل حضرت اقبال مرحوم
اگر پرسی زمن سال وصالش
نمی یابم بدوران گر بگویم
غروب مہر حکمت بوده، گویم
۱۹۳۵ء

③ بُود اقبال بوالکلام خودی
تا ابد هست فیض عام او
کرده ارزاں سرور جام خودی
بود اینغبر پیام خودی
۱۹۳۸ء

خانہ بہادر نواب سرفضل علیؒ بالقابہ موسیٰ

دانش کدہ زمیندار گجرات

بتاریخ رحلت

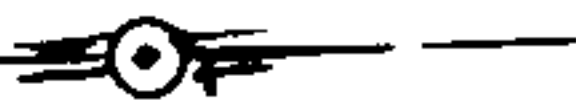
۱۹۴۲

بود مرد با اثر فضل علیؒ (۱) قوم را سینہ سپر فضل علیؒ
باشکوہ خسروی کردہ سفر از جہاں عالی نظر فضل علیؒ

جان بیدل گشتہ کالج بنگرہ

دیدہ نواب سرفضل علیؒ

۱۳۶۲ - ۱ = ۱۳۶۲ ہجری

شاہدی قوم سرسید ثانی

۱۲۶۱ ہجری

شدہ فضل علیؒ از دہر بیہات (۲) بہ گیتی منفرد مرد کمالات
پہی سال وفات آل شفیقم بہ بحر فکر چوں رستم بکرات
بگفتا ہفت غیبی تبسم بہ آسے گوشہ بی تاج گجرات

۱۲۶۱ = ۱۲۴۵ + ۱۶

بہ غم سرسید ثانی

۱۹۴۲

(برقبرش کندہ است)

رُوِ فضلِ علیؑ سو کی جنان از عالم فانی
 برو نالد مسلمان، برو نالد جہانِ بانی
 ز خدمتِ ہائی ملک و قوم او محذورم عالم شد
 بعز مش بود نازاں جذبہٴ ایشارہ و قر بانی
 یہ ایض قوم را بودہ طیبِ حافظ و مشفق
 پی تعلیمِ ملت کالج و اسکول را بانی
 چنیں فیاض، عادل، مہربان، غمخوار و ممدردی
 ندیدہ خطہٴ ہجرات ہم، رسمِ طولانی
 تبسم را بی رفت و اصغر را پد رفت
 بہ بحر غم شدہ مصفا کی علی مجوس و زندانی
 جلال و سید حیدر، فیتقان عتیق او
 جہاں لہندہ کفند نوجہ کناں چوں اشک افشانی
 تبسم با سالِ رحلتِ سرِ فلکِ یہ گفتہ پائش
 امیر کی تاجب از قوم ماسر سید ثانی

۱۹۵۲ - ۱۰ - ۱۹۴۲ء

عمویم ابو الفقیہ محمد عالم حب قرشی

۱۳۷۴ ہجری

①

بہر جانب بیستم صفت ماتم
مگر بر مرگ عالم زار نام
فروغ قلعه دار و حسن عالم

۱۹۵۶-۱ = ۶۱۹۵۵

رفت از دہر استاد یگانہ
تستم گرچہ ہستم از ضمیرم
نگوں سر آہ شد از سالِ جدت

②

شدہ زو طالبانِ علم سیراب
عطائش زہد و تقویٰ بدیرنجاب
بصحن مسجدی ساقی بخش خواب

۶۱۹۵۵

دریغا ساقی جام مٹی ناب
ز دورہ ہای علم و فضل و دانش
ازین نسبت تستم هست تاریخ

③

چراغِ خانہ خان محمد
بہ پنزدہ فوریر از ماگستہ
بر آں پنجاہ و پنج باید بیفرد
تستم گفت این بادیدہ نم
سرافکنده شدہ در سالِ ماتم

محمد عالم بن فضل احمد
ز دنیا سوی عقیقی رخت بستہ

نوزدہ سن ز سن عیسوی بود
چوں از سالِ وصالش فکر کردم
ظہورِ غم نوامی ہجرت باہم

نظریع ن ۵ + ۵۰ + ۱۰۰۰ + ۹۰۰ = ۶۱۹۵۵

(۴)

زندگی خوش بومی گلزارِ عدن
 علم و حکمت زیب و زینتِ عالمی او
 حرکت می زاید دریں دُنیا می دُون
 دستبردِ موتِ غالب بر همه
 به وفاتِ عالمِ عالی نژاد
 صیتِ علم و فضلِ او پایاں نداشت
 گمبیهِ خونین ز چشمِ هم روال
 رحمتِ ایندو بنجاکِ پاک او
 هست برتر از خیالِ ما و من
 چون گل و بلبل به پهنایِ چین
 می شود یک روز ملفوفِ کفن
 کو گدایِ هست یا شاهِ زمین
 زار نالند چچکان و مرد و زن
 در فضائل بود تنها انجمن
 بی صبوری تا کرده پیرِ جن
 زین دغا پیهم شوم شیرین دهن

سر قلم شد در دریا بهر وصال
 شاعر شیرین نوا و هم سخن

۱۹۵۹-۳ = ۱۹۵۵ ع

والدبزرگوارم حضرت مولوی محمد عبدالکریم نور اللہ مرقدہ

①

مَوْتُ الْعَالِمِ عِلْمٌ وَمَوْتُ الْعَالِمِ
۱۳۷۷ ہجری

②

مَوْتُ الْعَالِمِ كَذَا مَوْتُ الْعَالِمِ
۱۹۵۷ء

مولانا ابوالکلام آزاد وزیر تعلیم بھارت

①

آن ناید تحریر کہ روپوشن جہاں شد
با قاید تقریر "بگوسال" و فائش
۹۳۲
۱۰۲۵ + ۹۳۳ - ۱۹۵۸ء

②

زید سمرانگندہ گوید سالِ غم
صاحب تفسیر قرآن میں
۱۳۸۴ - ۷ - ۱۳۷۷ ہجری

③

سالِ رحمت تبسم نمائیں
عالم بی نظیر میں "گوید"
۱۳۷۷ ہجری

برادرِ طریقت خان بہادر میاں غلام محی الدین رئیس کولیاں شاہ حسین
متصل قصبہ دنگہ ضلع گجرات

○
آں رئیس نامدار و خوش سیر
یک جہاں توجہ کناں آمد بہ گرد
گو و فوات نیر خیرات سال
ہم گو فیض و گرم آرای دگر
از جہاں رفتہ سوئی دار البقا
شد زمین کولیاں کرب و بلا
ہم غروب آفتاب ش و ما
سال بگری گره خواہی آشنا

از سرہای ظلم و غم، نامی حمید
عیسوی سن دگر خواں بر ملا
۱۹۵۸ = ۸ + ۵۰ + ۱۰۰۰

○
مفتی و حافظ محمد اسحاق صاحب والد مکرم مفتی عبدالرؤف صاحب فاضل سیدنا سیدنا

وصال مفتی و ہم حافظ محمد اسحاق
۱۹۵۹ء

○ ۱
فاضل نکتہ ہیں، بکو کردار
صالح و عابد باخوش الوار
مفتی دین، بحق نما گفتار
جبار رحمت را آشنا گفتند

○ ۲
عالم و فاضل آن مفتی وقت
سوی عقبی برنت و سال او
نام نامی محمد اسحاق است
رحم پرور محمد اسحاق است

جناب حسین شہید سحروردی وزیر اعظم پاکستان

جواں ہمت شہید سحروردی

کہ درسِ حریت عالم را آموخت

شہیدی، باختہ گوئم کہ "بی باک"

متاعِ دل میانِ شہر بیروت

۶۱۹۶۳ = ۱۹۲۸ + ۲۵

خواجہ ناظم الدین

سابق گورنر جنرل وزیر اعظم پاکستان
(وفات بہ ڈھاکہ ۲۲ اکتوبر ۱۹۶۳ء)

اں رفیقِ تایدِ اعظم کہ بود

در جہادِ ملکِ دلتِ حبان داد

از بلندی شد بزیر خاکِ پاک

ناظم الدین خواجہ و مردِ جہاد

۶۱۹۶۴

غزلیات

سرگزشتت دل بگفته ام به اندازه غزل

در فضا می عشق پیران است شایه غزل

تسبیح قریشی

محفلِ سحرِ ازلِ بادہِ بجامِ است این جا
 حُسنِ افروزِ رُخِ سیلیِ شامِ است این جا
 مجلسِ پیرِ مغاںِ مجلسِ فرودِ خیال
 تیغِ اندوہِ زمانہِ بہ نیامِ است این جا
 بادہِ صدقِ و رضا کیفِ محبتِ دارد
 ساعتِ حسنِ و نایابِ تمامِ است این جا
 رو بہ میخانہٗ دلِ آرا گھیِ شیخِ حرم
 کیفِ یکِ جرعهٗ میِ عرشِ مقامِ است این جا
 این نماز نیست تکلفِ نہ ریاضیِ دارد
 لغزشِ مستِ قعودِ است قیامِ است این جا
 می بہ اندازہٗ می خوردنِ و نشنہٗ ماندن
 این چہ رسوائیِ میخانہٗ و جامِ است این جا
 وادِ اشعارِ تبسمِ تو ز کہ می خواہی
 عرفیِ و حافظِ و خیامِ نہ جامِ است این جا

ہر طرف جلوہ محبوبِ انام است این جا
 گرمی دورِ تماشا را دوام است این جا
 پی بہ پی نوشم و سرشارِ تماشا گشتم
 لطفِ ساقی بقا گردشِ جام است این جا
 چوں سیدی بخصوش لبِ گفتار بہ بند
 بی زبانی زبانِ گویا کلام است این جا
 کس چہ داند کہ تہ بجز گہرِ هست کہ سنگ
 عشوہِ حُسنِ بتاں موزنِ خرام است این جا
 من بہ مستی در میخانہ مہینہ وال بہ نام
 مختب را چہ شبِ رقصِ کلام است این جا
 اللہ اللہ در محبوبِ دو عالم والہ
 بہتر اند بختِ شاہانِ نام است این جا
 فرست ہوشش تبسم نہد ساقی شوق
 ہوشِ آراہی مدہوشش خرام است این جا

نماید حُسنِ منزِلِ عاشقانِ جاده پیمای را
 نگاہِ نورِ پرورشِ عطا اولیٰ و اعلیٰ را
 مرا عرفانِ حق و روادسی عینِ ایتیسِ حیر
 درونِ بحرِ آورد است، موجِ سیلِ دریا را
 چو تیغِ لا اله واری بزن با زورِ الا اللہ
 شکستند، اللہ هو گویاں، فرودِ عہدِ کسریٰ را
 بظلماتِ بدنِ روحِ بقا آخر کجا باشد
 "کسی نکشود و نکشاند بحکمتِ این معیار را"
 بہ ہر جا بیکہ ہستم شاد کام از دورِ خسارش
 بہ پیمانِ ازل من بستہ دارم دین و دنیا را
 انا الحق گفتمہ سومی دار، منصورِ جہاں پوید
 غمِ فرزانی ریزن نہ شد حُسنِ تمنا را
 تبسمِ گوشہ گیری راز دارِ حُسنِ یک زنی
 دلِ بینا تماشا می کند پنہان و پیدا را

راز دارم گردشِ ایام را
 من نوشتم پی بی پی در جامِ دل
 نشنوم درستی اُمیدِ نو
 دل نواز و جان نثارِ اہلِ درد
 راہبہ کردم سرورِ جامِ را
 بادہٴ محبوبِ خاص و عامِ را
 داستانِ خاطرِ ناکامِ را
 درو مندم مردِ دردِ آشامِ را
 حُسنِ آغاز و غمِ انجامِ را
 انگبیسِ دالِ تلخیِ ایامِ را
 در محبتِ ہر خیالِ خامِ را
 تو اگر ای دل! بخواہی نامِ را
 بندہٴ بدنامِ شورِ راہِ عشقِ

با تبتسم طی کنم شام و سحر
 غم نوازم دورِ صبح و شامِ را

۲۱ اوت ۱۹۷۳ء

بہتر از ما هست، پیش مخلصان تصویر ما
 در محبت وصل و حجر یار ہر دو بی قرار
 جز ز رگل مانا ایم هیچ گونه مال و زر
 هیچ کس در راہ الفت نگسار دل نشد
 فکر انساں تا بعدی در جہاں باشد یا
 در فضای دل شعاع تابش مہر علیؑ
 ما امام خویش کردہ ایم حسن یار را
 ہر نفس در یاد جانان گل نشان و مشک
 از عایم بگریختہ ما سوی ہستی آمیدیم
 ہر قدم در واوی عرفان خود ثابت قدم
 تر جان سوز و ساز و در و دل تحریر ما
 کس بجز عاشق لفظہ خواب ما تعبیر ما
 گلشن بشگفتہ شعر و سخن کشمیر ما
 ہم صفیری ریاضت نالہ شبگیر ما
 ہر چہ عقل و فہم می گیریمین جاگیر ما
 هست از الطاف ایزد منبع تنویر ما
 گامی رنجیہ نشد تدبیر با تقدیر ما
 شد بہار باغ ایمان خوشبوئی تعمیر ما
 کن فکاں شد ہمہ نامی دور عالمگیر ما
 ما بہ عرفان خودی کردیم خود تسخیر ما

گوشہ عزلت گزینی بدستہم را پسند
 گشتہ تسبیحی باطفاش در پی تشہیر ما

۱۰ حضرت سید مہر علی شاہ صاحب گولروی مرحوم
 ۱۱ آٹامی علامہ محمد حسین تسبیحی کتابخانہ گنج بخش مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان
 راولپنڈی۔

عقل اندر شود خصائل ما فردا خام است اکنون کامل ما
 اندر کمانی بسیار پیکار است موجب زدن بحر عیبت ساحل ما
 زبیزن چشم شوخ سامانی می زباید ز سینه ها دل ما
 سعی بهم سخاوت خون است سرخ روی نصیب حاصل ما
 خود شناسی به جوش می آرد خود فزونی است تیغ قاتل ما
 با مغانی خویش هم سفریم هر قدم واقف منازل ما

ما جیستی نشانی گیریم

شاید بشم شریک و شامل ما

بشارت نویسی

بیا، ساقی بده جامِ مئی تاب سرورِ زندگی گشت است نایاب

اسیرِ زلفِ عنبرِ موچو گشتم ز من بگریخت عیشِ خور و خواب

به بزمِ شہرِ یارِ انجمِ چہ کاری جنونم را بیا باں کرد و شاداب

چہ محکم نقشِ بر آب است سوهنی کہ نتوان شست سیلِ رودِ چیناب

عبورش عاشقِ نادانِ محال است بجایِ نیست بحرِ عشقِ پایاب

حریتِ گردشِ دورانِ چو دل نشد ورا پرتابِ دارِ عزمِ بیتاب

بجز آبِ رخسِ بدشته کامی

نہستم رانگا هوش کرده سیراب

نہ سوجین کہ به عشقِ مہینوال در دریایِ چیناب غرق شد۔

بہار آمدہ، ای ساقی بہارِ محسب ○
 امید گاہِ جوانانِ بادہ خوارِ محسب
 شاکن بر رُخِ یارِ نورِ دیدہ و دل
 چون گلِ تنگفتہ لبِ عالمِ رُخِ نگارِ محسب
 رہِ طویلِ محبتِ مفاکِ صاوارِ
 بر اسپِ عنشتہ امی شہسوارِ محسب
 مرو بخواب، بشودلِ نوازِ بیداری
 بشہ شہزادہ چہ شورِ لیتِ شہرِ بارِ محسب
 شبِ دیرِ امید است ہنہامی سحر
 قریبِ ہست کنوں صبحِ نورِ بارِ محسب
 نوید آمدِ محبوبِ چوشنہ استی
 نگار خانہ بیار، در انتظارِ محسب

چو آمدہ امی تبسم بہ زہ مگاہِ حیات

بہ تیغِ ہوش و فاکن، بہ کارِ زارِ محسب

۲۱ شوال ۱۹۸۴ء

دولتِ شوق و اضطرابِ طلب
 چاره سازی درو بدت را
 امتیازِ شما و ما کفر است
 تا به کی زیر باری دیگران
 تا درش می کشد به هر آنم
 گمراهی ره نامایی دارد
 عضو مشتاقِ حسنِ عصیان است
 یاسِ شجوں نه زود به لشکرِ شوق

ساز و سامانِ التماسِ طلب
 گمراهی خون بوترابِ طلب
 شیوه چشم آفتابِ طلب
 بحر شوا کاسه حبابِ طلب
 چه کنم با دلِ عتابِ طلب
 راهِ نادیده صوابِ طلب
 واعظ! من نیم عذابِ طلب
 چشم امید نیست خوابِ طلب

چوں تریسم شگفته رومی باش

بی نیازی ز انقلابِ طلب

چه خوش گفتا مرا پیر خرابان
 نگویند چیزها که نیست چینی
 شب امید نور افروزند و
 خراج ز فانتجان و جبر گیسو
 بجز جنبش دیگر چینی ندارند
 دلیف بحر و به هستم به دنیا
 زوم من شرح زوای عشق جانان
 صنای دوست، تداقی شعوریم
 تبسم بحق مرا مسرور و کزین
 بشارت آمده وقت مناجات

مخواه از گردش هستی مناجات
 حقیقت هست نبود رویات
 نماید چشمه بیوال بطللمات
 عمل پیورده حسن خیالات
 به جبر قالب که می آیند عبارات
 ز مزمم لرزه بر اندام آفات
 که محشر هست میدان مکانات
 بدو اسی گردش تقدیر بیخالات

۱۱ مارس ۱۹۶۳ء

وقفہ درمیان آمد و رفت نامبروہ زندگانی ہمت

سدِ راہش نشد زمان و مکاں بی لگام است تیز گامی وقت

ٹھہر کہ آمد اعمارتِ نوساخت " آخرش رخت از جہاں بر بست

ہر کسی را دہد پناہ آخر خاکِ راحت کہ بند و پست

فتحِ مندی بدست می آرد تیغِ حسنِ عمل مدہ از دست

انہ گرفتِ عمل مشغولِ غافل دیر گیر و مگر بگیر و سخت

گموشِ پسین گم بہ حیرانی

بر بسم دید چوں تسم مست

۵، اوت ۱۹۷۳ء

در دِلِ بیتاب کجا هست کجا نیست
 یوسف گھمی بر تخت گھمی لقمہ بیجا ہی
 بیگانہ اسباب مشورہ اچی منزل
 پیانہ گگرداب بلا نوشش جوان شو
 آبادی کونین از یک لغزش آدم
 سجده گر مخلوق جہاں وسعت عالم
 دیدیم بہر رزم شنیدیم بہر رزم
 سرشار بہر کرد و مرا پیر مغام
 ہر نعمت جان بخش بر آید نہ وجودم
 انجام نہ و زور بہر یک نقطہ نگ است

بی خوابی سیلاب کجا هست کجا نیست
 گگردابی ڈولاب کجا هست کجا نیست
 ناداری اسباب کجا هست کجا نیست
 این ساغر گرداب کجا هست کجا نیست
 صد رنگی انساب کجا هست کجا نیست
 مسجد رخ محراب کجا هست کجا نیست
 شد زوری پنجاب کجا هست کجا نیست
 میخانہ شاداب کجا هست کجا نیست
 نعمت زن مضراب کجا هست کجا نیست
 فرعونی ارباب کجا هست کجا نیست

دیوانہ و سرشار تسم را چہ خبری
 غم خواری کی احباب کجا هست کجا نیست

در دلم درو نیست لب را جراتِ اظہار نیست
این متاعِ بی بہا شرمندہ گفتار نیست
چہر خود کردہ ام چون من جنونِ خویش را
ز نگاہم ہیچ منزل، منزل دُشوار نیست
ماوہ جامِ محبت می چکد از تاکِ دل
وامی برہ شیخی کہ زین میخانہ بر خوروار نیست
زندگانی را نیابختہ سرورِ جامِ عشق
کافرِ عشق از مٹی حُب و نامہ شمار نیست
ساختہ عشقش بنوشد بی خطردہ بر زم او
بندہ انوارِ جانان، بندہ اغیار نیست
مفاسسِ نِ مروت دیدہ ام قارونِ سر شرت
ساحبِ اینا دیدم بی زرد تادار نیست
سُننِ عالم نشدہ سنال گیرش بد نیامی تمیلا
این بستم بی سبب پروا نہ اشعار نیست

دلم دیوانہ جام و سبُونیت
 چو بی پروا شدی از عظمتِ دل
 چه کار آید گلِ باغِ محبت
 شکفته دل، شکفته انجمنِ ساخت
 عداوت را نمی درزد محبت
 چه آری بخاطر سنگِ راه را
 بیاورد گلشنِ امید گلِ چین
 جهانِ عشق و مستی را بنازم
 اگر پنه از شرابِ عشق او نیست
 بزد و هر جا که خواهی، ابرو نیست
 اگر محبوب را زیبِ گلُونیت
 شکسته خاطر می راهِ نمُونیت
 محبت را کسی خصم و عدو نیست
 که سنگِ راهِ مابز ماؤ تو نیست
 گل و غنچه بهم بی رنگ و بو نیست
 ز من شام و سحر بیگانه خونیت
 نشاید شعر گفتن ای تَبَسْم
 چو حسن روی جانان رُو بره و نیست

دل بنیبر سینه دارم هر زمان مشتاقِ حج
 ستم فرقت را ز دل زایل کند تریاقِ حج
 در خیالِ خویش هستم بر در بیت العتیق
 از نگاهِ شوق خوانم روز و شب اسباقِ حج
 کیف دستی و سرورم را نداند هیچ کس
 روح می بالد چو گردانم به دل اوراقِ حج
 چون شهادت کلمه و صوم و سلوٰه و هم زکواة
 هست در ارکانِ ایماں پخته تر میثاقِ حج
 حالتِ ناکامیِ خویشم فنزوں تر از بیباں
 چون روند احرام بسته کعبه روعشاقِ حج
 یا الهی! از کرم بر بنده مفلس نگاه!
 من گرسنه ام ز مادت بر درت، رزاقِ حج
 خانه شوقِ تبسم کن خدایا! پر ز نور
 شرق و غربش نور سامان است از اشراقِ حج

گجرات

۲۹ ژوئن ۱۹۷۳ء

کتاب زندگانی تیج در تیج
 بگرداب محبت کشتی دل
 غم هستی به حرگامش نهفته
 ز طغی شد مندرل بیدار جانان
 به یک جلوه اسیر زلف گشتم
 مشو بی دل ز تیج نامرادی
 پس از مدت گل امید خندو
 ناز و طاقبت عقده کشتی

رواں خوانم، روانی تیج در تیج
 برانم، تیز رانی تیج در تیج
 طریق شادمانی تیج در تیج
 کہ پیشم لن ترا نی تیج در تیج
 مگر کافر جوا نی تیج در تیج
 خیرام کامرا نی تیج در تیج
 عروج باغبانی تیج در تیج
 فیقیم ناتوانی تیج در تیج

تسوم ہم کتابش را پیشیم
 خزان و گل افشانی تیج در تیج

۷ - ژوہ ۱۹۱۳ء

چو نوشتم ساغرِ چشمش، و دم سرشار می گردد
 سرورم بی نیازه شدتِ آزار می گردد
 شرابِ حسنِ جانان، چه عجب کیفیتی دارد
 بغیرش بزمِ هستی محض اغیار می گردد
 بیاسِ خاطرِ اعدا نکردم گاهی کوتاهی
 چو بنوازی غمِ دل را، همی غمِ خوار می گردد
 فنای عشقِ جانان می کند شمعِ بقا روشن
 چه پروانه نشاءِ شمعِ حسنِ یار می گردد
 سر تسلیم خم کرده بود در بزمِ محبوبت
 محبت از میان نپزد اگر تکرار می گردد
 مشو نمکین، بنوش از ساقی مُردوش مٹی صافی
 به هر یک جُبرِ عرشِ مُرده ولی هشیار می گردد
 خطا کرده ندیده هیچ کس تیرنگاهش را
 تیرم بر لب او تیغِ بی زہن سار می گردد

خوشا آن سر که پیش دُور نهادن نمی گزند
 دل روشن ز ظلم و جور و بیدارش نشد تیرن
 ز روز و زورِ بیای از معرفت خبری نمی دارند
 ز حق بیگانه می و زرد فریب و مکر و عیاری
 ندارم نسبتی به آن سپه کار و سپه مستی
 بیاید کار زار زندگی جوهر نمایان کن
 پریشان باد جمعیت که حق نا آشنا باشد
 ستم آرا، ستم پیا، ستم سامان، ستم پرور
 زمانه تندرو موجی، حوادجان هر موجش
 خیط مرکز رحمت اول اهل هم باشد
 شرافت را شرف بخشند بدان معنی غیرت
 ارادت را با شناسی، عقیدت را به بدنامی
 چون کلفت را بخواند راحت و سجا و ملحد را
 بقدر نظرِ همت باوّه توفیق می بخشند
 مکن تیغ زباں یا ای تبسم از میاں بیرون
 که ناسور زباں شرمندۀ مرهم نمی گزید

خوشا آن دل که عین آرزویش کم نمی گردد
 فصاحت از نزارِ جا بھلاں مشہم نمی گردد
 کہ قارون زماں با گنج مھما ملھم نمی گردد
 گھمی باطل بہ دورِ نورِ یاباں مدغم نمی گردد
 ز فیضِ بادۂ علم و ادب خرم نمی گردد
 کسی در حجرۂ خود لاف زدرستم نمی گردد
 شکستہ باداں ساغر کہ دل شادم نمی گردد
 جفاکاری چنین شائستہ آدم نمی گردد
 گزیندہ ز آویزش گھمی ضعیفم نمی گردد
 چو ہمت آزمائی، سرنگوں پریم نمی گردد
 چنین مردم شناسی با کسی برہم نمی گردد
 کسی را نذر پیش خود گھمی خرم نمی گردد
 چہ بیدر دست این دل دادرم نمی گردد
 گھمی پر مغال کہ نظر را ہدم نمی گردد

جهان عشقِ سلطانی ندارد
 جهان دارد جهانِ بی ندارد
 دلم دیوانه حسنِ ماهِ رویاں
 سرورِ شوقِ پایانی ندارد
 در آن محفلِ مروامی حقِ پسندی
 که در حلقهٔ خدا دانی ندارد
 بترسد دلِ ازاں مردِ صبوری
 جنونش را بیابانی ندارد
 ہتی دستم، سبکسارمِ محشر
 قلند ساز و سامانی ندارد
 رود و با کہ نہ اجد می محابا
 کہ در و دلِ نگہبانی ندارد
 در آن بجزئی نرازمِ شستی خویش
 کہ سبیل و موجِ طوفانی ندارد
 کسی کو دردِ الفتِ آشنابست
 تنی دارد بہ تنِ حبابِ آواز

تبسم را ندیدہ دورِ گردوں
 در آن لمحی کہ پیمانی ندارد

۲۳ مارچ ۱۹۷۳ء

آمد بہار و جان بہارم نمی رسد
 خندید گل شگفتہ نگارم نمی رسد
 جائیکہ رفت مرثیہ بیام بیاد او
 آنجا نگاہ لیل و نہارم نمی رسد
 ہر کس بذات خویش طلبگارِ سروری
 این سروری بحسن شعارم نمی رسد
 پیہم ستم رسیدہ ام در مجلس عوام
 جوہری کہ دیدہ شد بہ شمارم نمی رسد
 سنگِ رہِ وفا شدہ کوتاہی نمونہ
 دستِ وفا بدامن یارم نمی رسد
 عالم تمام داشتہ ای در کنارِ خویش
 وا کردہ ام گھی بہ کنارم نمی رسد
 دریا ختم بعشق او آن بہارِ زلیست
 دورِ تبشیرش بہ دیارم نمی رسد

۲۱ مارچ ۱۹۷۳ء

نا آشنائی، آرزو، درد آشنا نہ شد
 شمع فرودِ زندگی، تیرہ بقا نہ شد
 از ناخدائی آبرو بی آبرو شدم
 کاریکہ کرد او بہ رضائی خدا نہ شد
 عشقم نیاز و شوخی، حُسنش متاعِ ناز
 از حُسنِ بی نیازِ او عشقم جدا نہ شد
 در پودہٴ حیاتِ ما مرگیست ناگہاں
 کارِ حیاتِ افسرین ہم بی ریا نہ شد
 فتحِ مہیں بہ تیغِ جلاش پناہ گیر
 ہر کو بزمِ روز و شبِ بی حوصلہ نہ شد
 شرحِ اَلتِ را نمی دانم کہ ہست چون
 عمرِ تمام گشتہ و سجدہ ادا نہ شد
 بیگانہ سرد و قدرم متاعِ درد
 جسد از تَسیمِ لبش در دم دوا نہ شد

گدائی میگرد در میگرد شاہانہ می رقص
 چہ رقص، رقصِ مستانہ کہ ہم پیمانہ می رقص
 زمین رقص، فلک رقص، جہان آرزو رقص
 بہر گامی کہ پوئی دل چہ مشتاقانہ می رقص
 لبث شکر، تثبت اظہر، زبانت منبع کوثر
 چہ نامت بر زبان آید دل مستانہ می رقص
 برویش حسن و رعنائی، بخویش ناز بکتائی
 بگویش ویدہ ام دیوانہ و نسرانہ می رقص
 مرودر حلقہ زاحد کہ افسردہ دلی آرد
 بیاد و محفل ساقی، می و پیمانہ می رقص
 بہ الفت بزم زنداں بی نیاز ما تو باشد
 بگمانہ ہم قدم در صحبت بیگانہ می رقص
 نازم کارها بانگ و نام عالم فانی
 بخشن جاودانی ہمت مروانہ می رقص
 شکوہ حاصل نہ شد در عالم سرشاری وستی
 گھی پیمانہ می رقص گھی خمیانہ می رقص
 تبسم زان گل عارض بگیرم کیفیت و سرمستی
 بہ این مستی بسی افسانہ در افسانہ می رقص

بہ ہر تار نگاہم جلوہ جانانہ می رقص
 چہ بی تابانہ می رقص چہ بیابانہ می رقص
 بجنب و شوق و سرشاری بحسن و عشق و رعنائی
 چو محبوبم قدم فرسا شود بیت خانہ می رقص
 بہار آید، نگار آید، اُمیدم بی قرار آید
 بہ بومی سنبلی زلفش دل دیوانہ می رقص
 بعزیم پاسبانی شکرہ برار می تازد
 بگرد و شمع حُسنش جرات پروانہ می رقص
 برومی مصطفیٰ نوشم پیایی جام بیداری
 شعورِ زندگی این جا رہنا کارانہ می رقص
 سرور و کیفیت می جوئی عبث در مجلس واعظ
 بہیں پیہر منغام را چہ استادانہ می رقص
 بیس این جانقاب انگندہ حُسن بی ریاسی را
 بہ بزم میگاری ہر یکی طفلانہ می رقص
 شرابِ زندگی باردا بہار خُسر می آرد
 بہ انداز جنوں دیوانہ در ویرانہ می رقص
 گریہاں چاک شد آخرتتہم غنیہ دل را
 بہ ہر شاخ چمن گل رقص معشوقانہ می رقص

در خراباتِ زمانه دل مشو، زبیر و زبیر
 منزلِ خود را تعیین کن سوی منزلِ نگر
 غرقِ بحرِ درِ دل باید گهرِ صافی حیات
 بی شعورِ درِ دل داماندهٔ عسل و گهر
 حسنِ محبوبش شود حجتِ فزا و رحمتنا
 عاشقِ صادق نه بیند بحرِ پیش آید که بر
 در مصافِ زندگی جز اهلِ دل جان باز نیست
 شمعِ غزمش مرکزِ پهلوانهٔ فستق و نطفه
 دیدهٔ اجلِ نظر ماند بحسنِ یاد گم
 بی نیازهٔ انقلابِ گردشِ شام و صبح
 آمد و رفتِ نفس می خاند در دورِ بقا
 کامیابی همسکاب آید به اقدامِ سفر
 چون شعاعِ مهرِ عدلِ جانِ جذبهٔ دل پرورید
 شد تبسم و استمانِ محفلِ قلب و نظر

۱۳ مه ۱۹۷۳ء

ساقیا! ساغرِ شراب آور
 نغمہ عشق، مطربا! سر کن
 ہست بیگانه جمالِ خرام
 روحِ سردانگی بخود آید
 بی وفا ہست حسنِ مہ رویاں
 سحت متاسفم کہ پیش او
 دیر پانیت غمگاری عمر
 گیسوی حق خضاب آلودہ
 از مقدر کہ رنج ہا بر دم
 مہر پروردہ زدہ ہائی حیس
 سال خوردہ منم شباب آور
 محفلِ دل بہ انقلاب آور
 دورِ افسانہ ہائی خواب آور
 انکساری زبوں تر از آب آور
 تو بحسنِ وفا جواب آور
 عرضِ مطلب شدہ عتاب آور
 ہرچہ داری بدان کتاب آور
 بیرون از شوخی خضاب آور
 داوڑِ شہزادہ حساب آور
 رکشِ حسنِ ماہتاب آور
 گنج بخش تبتیم دلہارت
 دو بگنجینہ کتاب آور

۱۹ مہ ۱۹۷۲ء

ساقیا! ساغرد بده پیر از شرابِ خانہ ساز
باوہ مسکتِ غیر نتواند بسینہ داشت راز

بستجویم امتحان و امتحانم آبرو و ست
می نوازد سعی مخلص را خدائی کار ساز

من بگویش می روم ہر آن بہر دید آد
کاسہ دل پیر بدارم از مٹی سوز و گداز

زو بسوی کعبہ دارم چشمِ دل بردنی یار
راز دار عشق من ہستند ارکانِ نماز

برگ و بار آرد بالآخر باغ اُمید وفا
ہست محروم تنہم جاں نثارِ حرص و آرز

سرشتا بہ از در حق عظمتِ آدم شناس
 هست محبوبِ زمانہ مردمِ عالم شناس
 طبعِ عالم آشکارا می کند رفتارِ نبض
 گلِ بدامان باغبانی کہ شود موسم شناس
 گریہ شبگیر باشد و لکش بادِ نسیم
 گلِ ناخندہ زندہ ہر غنچہ شبم شناس
 گنجِ می بخت کفایت، رُو کفایت پیشہ کن
 مالکِ دینار باشی، حرمتِ درہم شناس
 قدرِ راحت را بداند رُہر و دشوار گیر
 شادمانی دل نہ یابد تا نباشد غم شناس
 یادگاری یافتم تا روزِ محشر یادگار
 زخمی از تیرنگا ہش خوردہ ام مرہم شناس
 اہلِ پاکستان از شعرم تبسم ابی نضر
 در زمینِ پاک ایرانی شود قلمم شناس

لے آقائی علامہ محمد حسین تسبیحی۔

چه شیریں هست گفتارش، چه محشر خیز رفتارش
 بدینم ز اجدال را ہم بجان و دل پرستارش
 چه خوش تعمیر عالم را نهاد، هست بنیادی
 عمارت حیس در دل فزوده عشق معارش
 دو عالم را اسیر کیسوی وائلیل می دارد
 که مهر و ماه را شرمندہ کرده، تاب خسارش
 مرا الفخر فخری بی نیاز، کیف و کم دارد
 جهان بینی بکارم نسبت، در دل طلب گارش
 مرا سرشار می حُسنش کند بیگانه، هستی
 سوره زندگی یابد نگاهِ محو دیدارش
 گمیزان است از من ظلمت ویر سبب کمازی
 دلم پیر نور دارم از شعاعِ مهر انوارش
 پیغم از گلستان من گل حُسن و محبت را
 نمی آرم بنحاطه گاهی دل آزاری نمی خدش
 بیچاره گرد و در محبت چاره سازی کن
 جنون عشق می گوید، تنبم هست بیمارش

حُسنِ دنیا دِلگشائی عام و خاص
 هر قدم پرورده اقدام شوق
 ز او راهِ زندگی، اُلفت بگیر
 درو افزا انقلابِ روز و شب
 ساتی دورِ جهان ساغر و همد
 منزلِ آخر بوده هست را
 قحبه شیرین ادائیگی عام و خاص
 نمگزار و رهنمائی عام و خاص
 تاشوی درو آشنائی عام و خاص
 درو نو آرد و برائی عام و خاص
 مستی همت فزائی عام و خاص
 شد بقیدش درست و پائی عام و خاص

از نشاطِ ساغرِ حُبِ وطن
 شد تبسمِ دلربای عام و خاص

یکم اوت ۱۹۷۳ء

کارِ عیاری نهفته در غلاف
 بر زباں آراستم کلامی دل
 گرمی خون تمنا در بدن
 گرم بسینه داشتی عزیزم صمیم
 بی خطر و مساز مگر و فن بشو
 هر قدم باشد بعباشق سنگ راه
 در قناعت یافت او گنج گراں
 شد تبسم را همین وجه کفایت

۲۹، زون ۱۹۷۳ء

ہستی خرامِ مستی و مستی خرامِ عشق
باوہ کشِ حیات می نوشد بحرامِ عشق

جانِ گرینہ پا شود پابندِ آن تو
گرہ جان را رہبہ کنی ای دل بنامِ عشق

منّت پذیرِ گرِ میشِ گرہ ما بہ و جود
ہست اختتامِ شعلہٗ دلِ اختتامِ عشق

محوِ تماشا تا ابد تحسینِ حق شناس
شد جانِ نثارِ کہ بلا حُسنِ دوامِ عشق

رنگِ بہارِ عالمِ امکاں چہ شوخِ رنگ
رنگینی بقایِ دل از صبح و شامِ عشق

حالاتِ انقلابِ تبسمِ بیسِ مہرِ س
بیِ اختیابِ آمدہ او زبیرِ دامِ عشق

ویدہ خونریز و دل گریباں چاک
 از ہوسناکی سرورِ نگاہ
 گم روش چشمِ خوبہ و دید است
 پائمالِ جہتِ ل، اصلِ ادب
 زیرِ مکی را حقیر می داند
 عقل و دانش، شعور علم و عمل
 ذرہ ذرہ بزور، زیر آمد
 دل ضیا با۔ از ریاضتِ دل

حاصلِ کشتِ کاری، ادراک
 کشتِ ناپاکِ دل چہ بود می پاک
 بی سکون است گردشِ افلاک
 سر بند می نشین خس و خاشاک
 ابلہی پوش، خوش نما پوشناک
 هست مارِ ضحاک را خوراک
 از رعونت بند تودہ خاک
 تابشِ دندان از سر مسواک

کشتِ خندان بود چشمِ دل
 گم بدار می ز اشکِ تر نمناک

بجرات

۲۰ ژوئن ۱۹۷۳ء

بی دفا تاج ، بی وفا اورنگ
 ہست امروز خانی از اخلاص
 می ہند نام زنگیاں کافور
 در ترازو اگر بسنجیدی
 زندگانی به ضیق می گزرد
 ہر کسی را اسیر می بینم
 پایدار است دولت فرہنگ
 نالہ فی بود کہ نغمہ چنگ
 امن بردار عاشقان جنگ
 بہتری نیست لعل از سنگ
 جنگ جو گشت ہر کہ آواز تنگ
 دام دولت شدہ زمین ہمزنگ

چوں تیرم نمود، حسن حیات
 نقد جہاں دادم نکرد درنگ

۲۴ ژوئن ۱۹۷۳ء

من ہمانم در عروج و من ہمانم در زوال
رخ نمی تابد نگاہم از رخِ حُسن و جمال

رُو نیارد هیچ سوا جز آستانِ پاکِ دوست
عرشِ پیمانِ هست گریچ تو سنِ فکرِ خیال

رہرو راہِ محبت سید و گریم زہ چشید
گفتگوی تلخ را دانست ہم شیریں مقال

نکشد شاہ و گدرا را مومِ چشمِ عدم
بی حقیقتِ حبتِ پیشِ مستیِ چشمِ انزال

در لباسِ فقرِ مہرِش رشکِ شایانِ جہاں
شد تشبہم را محبتِ برتر از جہاہ و جلال

به گره دشن آورم پیمانہٗ دل
 نہ سوزِ خویش سایہٗ حسن سازد
 بنوشانم مٹی افسانہٗ دل
 چسراغِ یاد را پروانہٗ دل
 چو وا کردی در میخانہٗ دل
 سرور و کیف پیش و پس بہ بینی
 پستش گاہ من بتخانہٗ دل
 بجز تو اندیہیں چینی ننگجہ
 چو حسن آباد شد کاشانہٗ دل
 نمود و نام در خاطر نیارد
 بشو پروانہ و دیوانہٗ دل
 اگر فسر زانگی خواہی بعالم
 اگر باشد کسی بیگانہٗ دل
 از و بیگانگی و زرد زمانہ
 کتم سیراب با اشکِ ندامت
 شدہ جنت نما و پیرانہٗ دل

بہ ہر موسم تسم باہ ہستم
 بسینہ کاشتم یک دانہٗ دل

۴ مارچ ۱۹۷۳ء

هیچ کس را دل نخواهد در ره اُلفت دلیل
 راه نادیده اگرچه هست پُر تیج و طویل
 بهر محبوب، عذیم لَا أَحَبُّ الْأَفْلَیْنِ
 قبله اهل نظر شد بخت ایتان خلیل
 سزتا بند از رخس در بارش جوید ستم
 کشتگان تیغ ابروی نیاید قال و قیل
 زنده نتوان کرد باز او را میح ناصر می
 هر که از شمشیر عشوه و ادا گردد قلیل
 ره نورد شوق بر دلیز او گیرد قرار
 منزل دیگر نباشد حباد، پیمان کفیل
 در نگاه قیس بوده پیکر حسن ابه
 در دو عالم هیچ مروتش به نه چون لیلی جمیل
 با خبر دانند برتر هست از شاه زمین
 بی خبر گویند تبسم شد بکوچه اش دلیل

شگفتہ شد دل و جانم سحر جانیکہ من رستم
 زگل پڑ گشت دامنم سحر جانیکہ من رستم
 شب معانی تارِ فرقت دروہا برد و انسرودہ
 بہم شد درو و در نامم سحر جانیکہ من رستم
 بسوزد سازِ شحرم، دردِ دل را بر ملا گفتم
 برقص آمد چہ ارمانم سحر جانیکہ من رستم
 نگاہِ پیکرِ الفکرِ فخری مہر سامانی
 شدم دل نور سامانم سحر جانیکہ من رستم
 چو گل بود است گفتارش معطر شد ز بومی او
 دماغِ علم و عسرا نام سحر جانیکہ من رستم
 غلامِ محی دین مردہ دلاں را زندگی سامان
 مسیحِ وقت و ایمانم سحر جانیکہ من رستم
 نیم دید جانان سوی محسرو ماں وزید انحر
 تبسم کرد بستانم، سحر جانیکہ من رستم

لہ حضرت غلام محی الدین صاحب مدظلہ سجادہ نشین گولہ شریف

با هر کسی که دوست دشمن بدوستم ○ جان و دلم بدستِ محبتِ فروختم
 کردم بیاسِ دارمی اُفتِ همیشہ جان و تن و جگر و دل و گونِ خونِ پوستم
 در چاہ سازِ غمِ انسانیّتِ لبوق آرامِ دلِ بر آتشِ در مانِ سوستم
 از دوستِ هر چه آید سوگم نویدِ عیدِ مہر و وفا و لطفِ چه جور و جفتِ سوستم

آمد بہ نغمہٴ ایمِ تا بہ تہِ شمش
 ہر چاک را بسوزنِ یادش بدوستم

۱۵ ژوئن ۱۹۷۲ء

بدایم دامنِ ماہِ سردِ بدستم
 تصویرِ حسنِ اورا بتِ بازو
 متاعم شد، متاعِ درد مندی
 نہاں گشتہ ز من آغاز و انجام
 بجز آنکہ ہیکہ ہستم در ہشتم
 بجا ز اہدِ بگوید، بتِ پرستم
 بشہرِ درد منداں شادختم
 گشتو دم بر درِ محبوبِ رستم
 بدورش یخود و سرشارِ رستم
 بہ یک جلوہ ز پایِ ہوشِ رستم
 نیار و تابِ او سینامی سینہ

تبتبم بار گشتہ دل ز مہر ش
 شعاعِ نورِ عالمِ گبیر ہستم

سر تسلیم خم، مُشتِ غبارم
 زمین گلزارِ مستی پر بہار است
 بدل دارم چنیں انوارِ پیکان
 شرابِ عشق ہی نوشتم بہر دم
 ولم پیوستہ از یادت شگفتہ
 اگر افسردگی آرد جہدائی
 نمی خواہم بدردِ نفسا نفسی
 نداری تابِ حسن ماہر و بان
 تسبیحِ هست زر خیزِ تمنا
 ہمیں را در زمینِ خلدِ کارم

جہانِ عشق را پودرِ دگارم
 بہر شاخِ تمنا برگ و بارم
 شبِ تاریک را سینہ فگارم
 زمستی خوش نوایم نغمہ بارم
 بجز تو با کسی کاری ندارم
 بہ نامت شعر ز نگینِ غمگسارم
 پیادہ ہر معان و من سوارم
 نہاں گشتی، مگر من آشکارم

نداری آن نگاھی حسن پیمائی که من دارم
 بسینه هم نه آن شعله نواغائی که من دارم
 نینزد موج ناکامی بدریائی که من دارم
 بهارِ حسنِ عالم شد تبت می که من دارم
 ز سوز و سازه دل برینہ دارم چشمِ بینا را
 چشمِ کس نمی بینم گهرِ صافی که من دارم
 مرا از بادہ درد و محبت مست می دارد
 گھی باشد ز فارغ جام و مینامی که من دارم
 غمِ دوراں همی لرزد چو جامِ سرخوشی نوشم
 ببیس چه کیف آور هست صہبائی که من دارم
 ز الوارِ یقیس باشد گمیزانِ ظلمتِ هستی
 ازین حل می شود هر یک معامی که من دارم
 بهر پستی فروبستی، فسادِ دل نمی جوئی
 نصیبِ خاکِ رسی شد شریائی که من دارم
 هوسناکِ زمانہ ہم ہتی قسمت، ہتی ہمت
 دہد آخہ تفاعت خوانِ یغائی که من دارم

بگویم ہرچہ آید در دل من ، فاش می گویم
 ریاکاری نمی از دہد نیائی کہ من دارم
 بنازم برہ کرم صائی فرادان خدا ذلی
 بہ این قحط الرحالی دل شناسائی کہ من دارم
 میسر شد مرا از معدن عشق حیدب اللہ
 بصدف ہر دو عالم ڈر یکتائی کہ من دارم
 شعاعش عام کردہ در جہاں نور بصیرت
 منور شد نہ ہر ش چشم بینائی کہ من دارم
 بیا گرچہ بعالم برودہ ای گوئی سبہ کاری
 نگاہش پاک می سازد میسائی کہ من دارم
 ندیدہ چشم دوراں اندرین دور کہن سالی
 بکس از بہجت سرو رعنائی کہ من دارم
 بہ میدان قیامت مرکز اصل قیامت شد
 ز نور حق تنبہم بیز سیامی کہ من دارم

شرابِ عشقِ می نوشتم، کتابِ حُسنِ می خوانم
 بظلمتِ معانیِ هستیِ روغنِ شمعِ شبستانم
 بحسنِ زندگانیِ باختم نقدِ دلِ و جانم
 پدل پیوسته تیزنگاهش در دورمان است
 بنورِ و ظلمتِ راهِ مجتبیِ رومِ پویان
 نگاهِ لطفِ تو گلزارِ می سازد بیابان را
 صبا از غنچه شوقِ دلم خوشبوئی می گیرد
 خرامانِ می رومِ سوئی خراباتِ جہاںِ بینی
 چو پروانه آورد طیارہ شعردلِ آدینسی
 کسی دل داده را غم خوار و دلدار کی نمی باشد

جہاںِ قرآن، نمود و خالِ حسینِ اعجازِ قرآنم
 بدورِ اہرمنِ دلِ دادہ انوارِ بیزدانم
 نشانِ من چہ می جوئی شہیدِ حُسنِ انسانم
 بدو چارہ گبرِ و رومِ چہ دانی در دورمانم
 گھی شامِ خندانِ بسنم گھی صبحِ بہارِ انم
 بحرِ لطفِ تو با گلزارِ سامانیِ بیابانم
 برآہِ دلِ نوازیِ من بسکفہ تر گلستانم
 بندِ چرخِ پستیِ دورِ باطلِ راجحانم
 تخمِ می رساند بر سرِ تختِ سلیمانم
 بشہرِ خوبہ رویانِ جہاںِ حمیرتِ بدامانم

تبسمِ اساقیِ بزمِ اخوتِ جامِ پر کردارت
 زمسرتی بہ پاکستانِ سرودہ شہرِ ایہ انم

بعدت من شعاعِ محضرِ عرفان دیدہ ام
 دیدہ و دل را بہ غرقِ نورِ ایمان دیدہ ام
 غنچہٴ معاشگفت از بادِ نسیمِ گولرہ
 گل برقصِ شادمانی در گستان دیدہ ام
 دیدنی بود است دیدم شوخی بخت رسا
 در تلاشِ دردِ دل و پیروندہٴ زمان دیدہ ام
 عقل و فکر و جوشِ ہر شی بود سرشارِ نیاز
 جلوہٴ آیہٴ پیکرہٴ انوارِ یزدان دیدہ ام
 جان و دل را باخته ام در حضورِ پیرِ خویش
 بی سرو سامان بودم ساز و سامان دیدہ ام
 چون نشسته است بر تختِ دلم مہر علی
 مشکلاتِ دنیا و عقبی چہ آسان دیدہ ام
 بر رخِ دیگر نیفتد مہرِ سامان نگاہ
 خوب روی خوب رویاں، جانِ خوبان دیدہ ام
 انکار و عجز را طالبِ صفای ذوالجلال
 من بہ تختِ دل نوازی عجز سلطان دیدہ ام
 شد تبسمِ آشنا دل، روح را آمد قرار
 در چکوبی چون جمالِ روی جانان دیدہ ام

چون انقلاب تَنُذُّ ما، خود سر ندیده ایم
 در امن شهر و مسجد و منار ندیده ایم
 پست و بلند پیش از یکاں بی آر بود
 از دست برود هیچ کس جانبر ندیده ایم
 کمتر نبود شدت طوفان پنج آب
 طوفان قوم نوح را منظر ندیده ایم
 سومی که رُخ نمود این سیلاب ستاخنه
 جانبرده هیچ کشتی و سنگ ندیده ایم
 از خویش بی نیازی و با هم سفر نیاز
 در عمر خویش چنیس رهبر ندیده ایم
 هر مدعی بنعم خود دارد ضیای دل
 جز مہر گولرہ دل انور ندیده ایم
 اشک و ناز گوهر عثمان تابدار
 در کان سنگ ہم چنیس گوهر ندیده ایم
 دل برده ای مصویر تصویر کائنات
 دل داده ایم و صورت دلبر ندیده ایم
 در پہلویش نبود تبسم نواز دل
 بر در نشسته روی منور ندیده ایم

ناز و نیازِ عشق را رسوا نہ کرده ایم
 چترِ دردِ رازِ دل گھی پیدا نہ کرده ایم
 دورِ جہاں ز لغزشِ ما کیف آفسیدیں
 ویرانہٴ حیات را میخانہٴ کردہ ایم
 چترِ سوز و سازِ آرزو دیگر نشانِ سخا نہ
 بر شمعِ روحیات را پروانہٴ کردہ ایم
 ہر جا کہ می رویم، نگاہِ بےست در بغل
 ما اعتبارِ وادی سینا نہ کردہ ایم
 لمحتِ نقدِ بازہٴ نسیمِ غمی و ہمیم
 امروز را بساعہٴ فرودانہٴ کردہ ایم
 نوشیم ما شرابِ محبت، عمامِ نو
 پیرِ رخِ جفا بصورتِ پیانہٴ کردہ ایم
 شد جہاں نثارِ گلستان، ہم اصلِ گلستان
 نامش ہمیں تسمیمِ دیوانہٴ کردہ ایم

ناله‌های پُر اثر ایجاد کن
 لمحہ لمحہ کوہ را سینه شکاف
 هست اینک رهنمائی بی ریا
 تا توانی بلبُلِ نغمه سرا
 گشته‌ای گره طالب فریاد رس
 تا بعرش حق رسد شورِ دعا
 آخِرش آید به جم دیگراں
 هست اکنوں گره کسی بیدار کن

گره شود آباد گلزار بقا

ای تنبسم! خویش را بر باد کن

زندگی شاداب شد از روی تو
 بی نیازم از جمالِ این و آن
 جان و روحم را دهدتاب و توان
 قلبه حاجات و محرابِ نجات
 نورِ آزادی دهد احسار را
 حور و غلمان را نمی دارم هوس
 چیں متاعِ دردِ مهترت یافتم
 در پریشان حالی و در ماندگی
 در مشامِ زندگی خوشبوی تو
 دیده و دل باختم در کوی تو
 آفتابِ حسنِ تو، مه رُوی تو
 در دو عالم دل کُشا ابروی تو
 دل اسیرِ حلقه گیسوی تو
 رشکِ فردوسِ بسیم کوی تو
 می دود هر دم خیالم سوی تو
 بازوی در و دلم بازوی تو

تو بده جانِ تبسم را پناه
 یا رسول اللہ شفاعتِ خوبی تو

مراسم یارگان گننام کرده
 فسانه سازی بنیم حریفان
 عطا کرده مراساتی چه جامی
 مئی صافی رقیبان دست بردند
 اسیر گیسوی شبنگ هستم
 دلم دیوانه حسن بتان است
 بظاہر خوشنما پهنائی هستی
 بشووم رنج و غم با ساغر می
 سحر بودم سپرد شام کرده
 شبایم را شرابی نام کرده
 علاج خاطر ناکام کرده
 مرا مشهور در آ شام کرده
 نگاه خوبرو در دام کرده
 شهیدم شوخی اصنام کرده
 نهانش تلخی ایام کرده
 بسوی میکده اقدام کرده

ز جان و دل شوم قربان ساقی
 نشستم را شریکِ جام کرده

۱۵ مارس ۱۹۷۳ء

باوہ ہستی بجائیم کردہ ای
 کردہ ای دل را بگیسویت اسیر
 سازیدات را چہ طرفہ زخمہ
 دادہ ای در طرہ زلفت پناہ
 شد نصیبم قوت سعی نمود
 لیس لیلان الاماسعی
 شب بزاید چشمہ نور سحر
 عشق تو سرمایہ حسن و دام
 بہ تبسم کرد چون مہرت نگاہ
 خوش نوا و خوش کلام کردہ ای
 بی نوایم شد کامم کردہ ای
 ہم چو مرہم درد زخم کردہ ای
 بی نیاز خاص و عام کردہ ای
 گمردش دوراں بدامم کردہ ای
 مظہر بسی تمام کردہ ای
 نوحہ انجام شامم کردہ ای
 بی نوایم شد کامم کردہ ای

۱۰ ژوئن ۱۹۷۲ء

دھندِ جامِ سردورم ساقی، مینا نہ ہستی
 نگاہِ دل کند مینا بہارِ کیف و سر مستی
 جنونت را بیابانی، سکونت را خیابانی
 چرا ای دل! بظلمت خانہ تقدیر بندستی
 شعاعِ مہرِ حسنِ آرزو، انوارِ سامانست
 شعاعش جذب کن درِ دل چو پیش آید سپہ سختی
 غمِ امروز و فردا، اندرین حلقہ نمی گنجد
 اسیری زلفِ جانان از قیودِ دو جہاں رستی
 شود تیرہ دلت از لذتِ پہلودہ گفتاری
 بدل نذر و دنیا بینی بت را گرفتاری
 ترا خواہم، ترا جویم، بہ ہر عالم ترا خواہم
 ہفتہ از نگاہِ من ای محبوبم کجا ہستی؟
 وفایش رہنما و رہبرم گشتہ بہ ہر مشکل
 شبابِ عزم را ممنونِ احسانم بہ ہر سختی
 نیا ساید دمی، دورِ زمانہ بی وفا موی
 بہالامی رساند، گہ براند جانبِ پستی
 نخواہی دید بر لبِ ہا و گہ رقصِ تہنم را
 اگر ای دل! برِ دل از حلقہٴ پیرمغال رفتی

تکم نوریہ ۱۹۳۷ء

سرِ راهی دُچارم شاینگاری
 فسون زندگی افسانہ گشته
 سرور و کیفِ مستی را سُبُوی
 چو جامِ چشم او آمد بگردش
 نگاہش داشت اعجازِ میما
 بکرده جان و دل را فرسایش
 کسی کو شایبیر دایم زلفش
 جنونِ عشق را پیر و نگاری
 مجسم دید سحرِ روزِ نگاری
 چه رخسارش بہارِ میگساری
 بہ یک جرعه بہر داند دل تزاری
 کہ ہر مردہ دلی شای جان داری
 بہ استقبال او اُمید داری
 بشد از عقل و دانش بہ کناری

درون سینه ام چقا قی یادش
 تبسم کرده بہ آید شراری

مشو غافل ز سعی خویش از حاصل چه می پُرسی
 برو، قطع منازل کن، سر منزل چه می پُرسی

بمیدانِ محبت نقد جان دادن بقا باشد
 قاتلِ حسن شواز شوخی قاتلِ چه می پُرسی

پیایِ نوش کن از دستِ ساقی جامِ کیف آور
 به بزمِ بادیه نوشاں از سرورِ دل چه می پُرسی

بشو دُچار با بکسر بلا خیزد و ستم گاه می
 جواں مردی ز موبش از لبِ ساحل چه می پُرسی

تَبَسُّمِ شوقِ منزلِ سوئی منزل می کشد دل را
 چه می پُرسی ز خضر و رهبرِ کامل چه می پُرسی

بخش نهم

قطعات

حق پرستی کشته بیخ ستم
قطره قطره می چکد خون و دم

تسبم قریشی

①

کتاب نیست و هستی را خود مضمون و خود ضامن

نور دنیا، نه در عقیقی، نه در برزخ، بجز ذائقش

هُوَ الْأَدْلُ هُوَ الْآخِرُ هُوَ الظَّاهِرُ هُوَ الْبَاطِنُ

بجز معبود، هستی هیچ شئی در بزم امکان نیست

شعبه ۱۹۷۳ء

②

صدقه خاتونِ جنتِ الحسین و الحسن

صدقه دبی مجتبی صدقه مهر علی

برودت سایل تسمی جان نثار به نجتن

از و با و ابتلا او را خدایا ده پناه

۹ شعبه ۱۹۷۳ء

③

خسراں نماز و گل اندامی بہار بہارت

بصحن باغ ابد ہست نقش بند چمن

کسی کہ جلوہ نماید از روزگار بہارت

ز انقلاب درو کردہ ایم فصل ثبات

۱۱ شعبه ۱۹۷۳ء

④

ہناں زیر تسمی نیت جز جوہرہ وسلم

چہ می پرسی، چہ می گویم، ای تسمی ز احوالم

تسمی ہست تفصیلم تسمی ہست اجہالم

چو راضی با منا گشتم، متاعم خندہ خرسند

حُرَّالْوَبَاءِ الْحَاطِمَةِ

بِخِنْسَةِ الْفِطْرِ بِهَا

وَأَبْنَاهُمَا وَالْفَاطِمَةِ

الْمُصْطَفَى وَالْمُرْتَضَى

بہر ایک نکر دم گھی آشنائی
تکتع ز دنیا، تنعم بہ عقبی

بسی آزر و معا کیں درد و عالم
ز حق خواستہ ام ہمیں درد و عالم

۱۲ شویہ ۱۹۶۲ء

نیک آدم ہمہ انسان پیدا
کسی را بہ کسی فوقیتی نیست

برابہ اندہ در تصدیع و تفویج
کہ یکسانندہ داندہ معای تسبیح

۱۳ شویہ ۱۹۷۲ء

از زمین روید، رود سوزی فلک
سمر پیر پانی صدش پیدہ شد

نرم و نازک گل بدامن شاخ شاخ
خاک بوس آذر شود، مغرورہ کاش

۱۵ شویہ ۱۹۷۲ء

بہ پیش نباشد گھی سزاں آلود
بہر زمین کہ روم شادمان و خوشی عالم

بہر زمانہ بہ ہر علم نوجوان باش
چوں یاد یارہ کجوں و لہر وں باش

۱۶ شویہ ۱۹۶۲ء

کہ معنویات حضرت علی کریم اللہ وجہ

⑨

بر جهان خاک، ہر تارنگا ہش چہ عتاب
کبر و چرخ ستگر در زمین است انکسار

۱۹ ژوئیہ ۱۹۷۳ء

کھکشان چرخ چیزی نیست، ہر چین چہ
سیرگاہ خاک زادہ جنت و عرش بر

⑩

حق پند و ہی ہست طوفان بہر طوفان ستم
نورق صبرم رو دبی خون در گرداب تشد

۲۱ ژوئیہ ۱۹۷۳ء

خود پسندی، تخته مشق و رطہ موج بد
تا خدائی کشتی بحر محبت خود خد

⑪

گلستان بوستان، اشعای حافظ تاب و حانی
بجام دل شرب عشق حقانی، اگر خواہی

۲۳ ژوئیہ ۱۹۷۳ء

محب و ہمنامی ہر زمانہ سعدی و حافظ
گشاہ در بارو، باوہ خانہ سعدی و حافظ

⑫

جام عیش و طرب نمی دارم
گشت بی ہجر عالم اسباب

۲۳ ژوئیہ ۱۹۷۳ء

وقت می نوشی بہار رسید
فاقمستی بہ اختیار رسید

۱۳

بسویکم از نگاه یار پیغام نمی آید
خمش معنی دارد که در "فہم" نمی آید

برداشت چشم واکرودہ نشستہ ام سحر شامی
کنم جبیدن گردانستی کوناہی دل را

۲۵ ژوئیہ ۱۹۷۳ء

۱۴

صبح نورانی، بالآخر تیرگی شام دید
گرمی آغازِ الفت سرودی انجام دید

ہجر کمالی را زوال آید، بدورِ آسمان
سرد مہری صامی جانان شد تبسم را محیط

۲۷ ژوئیہ ۱۹۷۳ء

۱۵

بی بہا تحفہ کتاب کہن
ساقیا! ساغری شرب کہن

در حروفش و فیئہ افکار
نو کشیدہ، تہی کیف حیات

۲۹ ژوئیہ ۱۹۷۳ء

۱۶

بجوید تا تواند بسی شام
بظلمت تا سحر گیب در نہ شام

سحر خشنندہ نور شید بہا ثواب
شب اندر بہت و جوی مہر کرد و دل

یکم اوت ۱۹۷۳ء

(۱۷)

عطا کن تشنه لب را ساغری نام خدا ساقی
شرابِ حُسنِ انسانی بنوشتم بر ملا ساقی

نشسته ام ببنگِ آشنانت طالبِ لطفقت
اگرچه تشنه لب بر من نگاهِ کینه ور دارد

۳ اوت ۱۹۷۳ء

(۱۸)

سُخُنِ آیمِخْتِه اِفراط و تَفْرِیط
ازد بگمِیخْتِه اِفراط و تَفْرِیط

خداوندانِ عالم را نشاید
کس کو همناهی در دِل شد

۵ اوت ۱۹۷۳ء

(۱۹)

گر نوامی زورِ دِل خیزد
هر چه آید ز دِل به دِل ریزد

قدر و فهم و سرور را زنده کند
یاد دارم ز حضرتِ سعدی

۷ اوت ۱۹۷۳ء

(۲۰)

ناداری سربایه، شده صدر نشینی
آثارِ قیامت را سز و پاک زمینی

همرسمت گرانی و گرانباری فقط است
برگشته حق دولت اغراض پرستی

۸ اوت ۱۹۷۳ء

۲۱

ہر خطہ ناپاک گزر گاہِ عذاب است
ہر چیز کہ شد زندہ ز سیرابی آب است

شوریت کہ سیدابِ غضبناک بیاید
ہم رحمتِ حق گشت بہ ما قہرِ الہی

۹ اوت ۱۹۷۳ء

۲۲

بہ لوحِ دل محبت را کشیدم شوخِ تصویر
جہاں دانی زمین ترسد زمین لرز و جہاں گیری

بند می آشنا دارم نشانِ حسنِ فطرت را
بجز یادِ خدا نمی حسن دورِ دل نیست کالائی

۱۱ اوت ۱۹۷۳ء

۲۳

نشستم بیدارش در امر روزہ وا کرد
بسویچ چہ کنم نماید تبسم آشنای

سکونم رفت و دور برقرار می شد عنای گریم
بہر جنبش نگاہ شوق بیابان می خیزد

۱۵ اوت ۱۹۷۳ء

۲۴

شراب دیدم نوشتم مرا ہمیں شرب
ز چشم مست بگیرم سرور بادہ ناب

ز آبِ دُنا بکش یاد شد نگہ پر نور
تلوات ساقی میخانہ من چرا بکنم

۲۱ اوت ۱۹۷۳ء

۲۵) می روم بیگانه از سود و زیال
تکیه سعی و عمل بر لطف او
ننگم گرم همرزمان رقیب رخصتا
چون خدا خواهد و باگردودوا

۲۳ اوت ۱۹۷۳ء

۲۶) کار امروز را بده از دست
عاقبت را بگیر در دنیا
کار فردا به بخت فردا گزار
از دل خویش فکر عقبی گزار

۱۱ سپتامبر ۱۹۷۳ء

۲۷) مرا گفتا شب خواب و خیالم
مرا ظلمت پسندیده تر از نور
برو، از صبح خندان بهره ور شو
اگر حسن عمل داری، سحر شو

۲۱ سپتامبر ۱۹۷۳ء

۲۸) منظر ما پیکر صبر جمیل
ختم گردید است دور ابتلا
بود از دو سال در قید همنورد
فضل ایزد، سرخ رویش و انورد
۲۰ اکتبر ۱۹۷۳ء

۱۰ برادر کوچک معترف سروان دکتر منظر حسین سلمه که در رزمگاه مشرقی پاکستان بدست
ارتش همنورد گرفتار شد و تباریح ۲۰ اکتبر ۱۹۷۳ء را با شده به پاکستان باز آمد۔

13

۱۰

حکایت

منم سرشار از خم خانہ دل
پُرازی روز و شب پیمانہ دل

